

Buchbesprechungen · Recensions

AA.VV.:

Germà Colón. La passió per la llengua.

València: Editorial Saó, 2003. 136 S., ISBN-10 84-88513-56-9.

Aquest llibre d'homenatge al professor Germà Colón (* Castelló 1928) és obra de diversos filòlegs de la Universitat de Barcelona que des de fa molts anys el coneixen i mantenen una relació d'amistat amb ell, i d'altres de les universitats valencianes amb qui va entrar en contacte les darreres dècades en raó dels seus estudis sobre la història de la llengua a València.

El volum és prologat per Emili Marín, director de l'editorial valenciana Saó i autor –juntament amb Paula Reig– de l'entrevista inicial amb Germà Colón. L'homenatjat hi revela aspectes poc coneguts de la seva trajectòria, com l'ambient de la seva família, el Castelló de la seva infantesa i els anys de formació. Hi manifesta també que per a ell sempre han estat clares, indubtables, la unitat de la llengua i la situació del català entre les llengües romàniques, conviccions que va veure avalades per les tesis dels seus grans mestres de romanística Sever Pop a Lovaina i Walther von Wartburg a Basilea. Ambdós principis han guiat sempre el seu pacient i dedicat treball seguint la seva «passió per la llengua», com diu el títol del recull. També, sobretot en el terreny de la lexicografia, el van atreure les similituds entre la situació lingüística de Catalunya i la de Suïssa.

A més, explica que parlar de la unitat de la llengua a València «és quelcom que no es perdona» políticament; potser per aquest motiu, pel fet de no haver estudiat la carrera a la seva terra i per la seva llarga docència a l'estranger, els valencians van trigar una mica més a reconèixer la seva labor.

L'homenatge s'inicia amb la contribució d'un dels seus primers i principals mestres, Antoni M. Badia Margarit, que, encara molt jove, fou professor seu a Barcelona i amb qui Colón manté freqüents contactes des de fa gairebé seixanta anys. Badia comença presentant-lo com un jove romanista que sabé captar els corrents lingüístics europeus i aplicar-los a l'estudi del català. Descriu també l'ambient en què es movien els romanistes d'aquell temps i algunes fites de les primeres activitats de Colón com la seva inter-

venció en el Congrés de Lingüística Romànica de Barcelona de 1953 i la seva col·laboració en la redacció del *Französisches Etymologisches Wörterbuch* (FEW). Badia arriba a la conclusió que l'absència de Colon de la vida universitària catalana d'aquells anys a la llarga ha repercutit en un guany per a la lingüística d'aquesta llengua.

Joan Veny i Clar empenyé els seus estudis a la Universitat barcelonina quan l'homenatjat els hi acabava, i continuà relacionant-se amb ell posteriorment. En la contribució parla del Colon lexicògraf, de la seva coneixença dels atlas lingüístics, que el menà a elaborar juntament amb Badia i el mateix Veny el projecte de l'*Atlas Lingüístic del Domini Català*. També comenta les seves edicions d'obres tan importants com el *Llibre del Consolat de Mar*, els *Furs de València* o el *Diccionario latín-catalán y catalán-latín* de Nebrija i Busa. A més, recorda els seus nombrosíssims i ben fonamentats treballs monogràfics sobre qüestions de lexicologia històrica. Molts d'ells, apareguts en revistes i obres col·lectives i reeditats posteriorment en reculls, donen una visió divergent de la que ofereixen els diccionaris de Joan Coromines.

Curt Wittlin, un dels primers deixebles del nostre professor a Basilea i fidel als estudis catalans des de la llunyana universitat canadenca de Saskatchewan, presenta el Colon autor de treballs d'homenatge.

La contribució dels universitaris de València s'inicia amb l'article de Tomàs Martínez Romero, que parla de la Fundació Germà Colon i de les seves activitats des de la seva creació a rel de la donació que Colon, ja jubilat de la càtedra de Basilea, féu a la Universitat Jaume I de Castelló de la seva important biblioteca.

Lluís Gimeno Betí, traductor d'una de les seves obres de lingüística contrastiva, *El catalán y el español, juntos y en contraste*, presenta el Colon dialectòleg, especialista en un domini a què pertany la seva tesi doctoral *El habla de Castellón* i que havia continuat cultivant amb estudis sobre la tipologia, la diacronia i la diatopia del valencià, i l'edició de textos.

Antoni Ferrando parla de la relació de Germà Colon amb el País Valencià, des de la infantesa fins a l'actualitat, incloent-hi el llarg període de labor docent a Basilea, durant el qual Colon, malgrat l'escassetat de contactes directes amb València, hi estigué vinculat sobretot a través de la correspondència amb alguns dels seus intel·lectuals i per la preparació d'edicions de textos de tema valencià.

Les dues darreres contribucions a aquest homenatge procedeixen novament de Barcelona: Josep Massot i Muntaner evoca les seves trobades professionals amb Colon al llarg de més de 40 anys, en allò que qualifica de

«testimoniatge d'amistat», d'una relació particularment estreta en l'època en què Colon fou president de l'Associació Internacional de Llengua i Literatura Catalanes i Massot era ja director de les Publicacions de l'Abadia de Montserrat.

Amadeu Soberanas completa l'esbós biobibliogràfic de l'homenatjat amb l'evocació dels anys del jove Colon a Barcelona, on un dels seus professors als cursos semiclandestins dels Estudis Universitaris Catalans, Josep M. de Casacuberta, l'inicià a l'edició de textos; l'autor recorda també la seva col·laboració amb Colon en la publicació d'*El panorama de la lexicografia catalana. De les glosses medievals a Pompeu Fabra*, de la recepció d'aquesta obra i d'altres com *El léxico catalán en la Rumania*, que tingueren molt d'èxit.

Algunes aportacions incideixen en aspectes ja abordats en altres articles, escull gairebé inevitable degut a què els temes sovint s'entrellacen. Però les repeticions poden contribuir a refermar o a contrastar dades importants. Per exemple, tant en l'entrevista com en diverses col·laboracions, es fa ressaltar la importància que en la labor de Germà Colon representà el suport de Marie-Louise, la seva esposa.

O també s'esmenta diverses vegades el seu paper de mestre de tants deixebles, alguns dels quals el seguiren d'una manera destacada en la docència universitària. Puc aportar el petit testimoni d'haver gaudit d'un tast del seu mestratge al llarg d'un semestre en els llunyans començaments dels anys 70, en què impartí d'una manera molt suggestiva un curs de literatura hispanoamericana –una altra manifestació del seu treball polifacètic!– i vaig participar amb un grup d'aquests deixebles en la preparació de l'edició del *Llibre del Consolat de Mar*; confrontàvem les variants de diversos manuscrits, en unes sessions setmanals al Seminari de Filologia Romànica basilenc en què es manifestava tant la passió per la filologia com l'entranyable humanitat del nostre professor.

Per totes les raons citades, aquest llibret d'homenatge de prop de 200 pàgines reix a donar una visió força evocadora de la personalitat i de la labor de Germà Colon, per raó de la competència dels autors i de l'estreta relació que tots han mantingut amb ell. A causa de la profusió d'elements biogràfics té un to amè i emotiu, tot i presentant un succint panorama de cada tema. Aquestes característiques corresponen a la voluntat del seu editor Emili Marín de fer un llibre «No sols per als especialistes, sinó per a tothom que s'interessa per la nostra cultura».

Carme Eberenz-Greoles (Lausanne)

Ramon Farrés:*Antoni Pous. L'obra essencial*

Pròleg de Ricard Torrents. Vic: Eumo Editorial, 2006 (Documents; 37).
502 pàgs., ISBN-10 84-9766-128-1.

A totes les literatures del món hi ha escriptors més aviat coneguts per la seva obra, d'altres més aviat coneguts per la seva trajectòria vital, dimensió pública o caràcter exemplar, alguns per totes dues coses alhora. El cas d'Antoni Pous és el de l'escriptor que reuneix les condicions per haver estat conegut per una cosa o l'altra (o per totes dues) i que per motius de diversa índole és avui un absolut desconegut més enllà dels cercles que van ser-li i li han estat més propers. Pous fou, i és, un escriptor fora del cànon: tant en la seva projecció com a intel·lectual com en la seva obra.

Aquesta magnífica monografia de Ramon Farrés sobre la vida i l'obra d'Antoni Pous està destinada a rescatar de l'oblit una personalitat singular i alhora paradigmàtica de tota una època de la literatura catalana. La vida i l'obra de Pous (1932–1976) van estar profundament condicionades per la dictadura franquista, i la seva personalitat literària està profundament impregnada pels moviments i les figures que dominaren el panorama literari català de la postguerra. Pous s'erigeix alhora, però, com a poeta i intel·lectual amb una forta personalitat, que veié truncada la seva trajectòria creativa en un moment de represa de la pròpia obra poètica i de màxima activitat intel·lectual.

El llibre de Ramon Farrés, amb un extens, precís i emotiu pròleg de Ricard Torrents, amic del poeta, està organitzat de forma exemplar en cinc blocs, imprescindibles per al coneixement de l'autor i la seva obra: Trajectòria vital / Comentari de l'obra poètica / Comentari de l'obra assagística / Bibliografia / Edició de l'obra essencial. Aquests diferents apartats serveixen a Farrés per abordar Pous des de perspectives d'anàlisi diverses –la biografia, la història de la literatura, el comentari i l'anàlisi de text, l'edició de textos– però al mateix temps li serveixen per reforçar una de les idees principals que recorren tot el seu estudi: la vida i l'obra de Pous, amb els seus viratges i les seves etapes, el seu sentiment religiós i la seva poesia, la seva faceta d'activista cultural i d'assagista i traductor, manifesten una profunda unitat i coherència.

Justament la narració del periple vital de Pous dóna peu a Farrés per descriure les circumstàncies misèrrimes en què es pogué dur a terme l'activitat cultural a la Catalunya de la postguerra. En els inicis de Pous com a poeta, vinculats al Seminari de Vic i a les trobades de poesia de Cantoni-

gròs, cal destacar la importància que exercí Carles Riba, el qual, si d'una banda exercí el seu mestratge des de la seva indiscutible qualitat intel·lectual i exemplaritat moral, de l'altra, representà i imposà un nivell d'exigència tal en aquests aspectes que condemnà molts joves autors, parcialment també a Pous, al silenci creatiu.

Al servei de la institució eclesiàstica, Pous fou destinat a Igualada (1960–1964), on dugué a terme una intensa labor com a activista cultural, cada vegada més vinculat a posicions de compromís social i ideològic relacionades amb els moviments marxistes coetanis. En els anys d'Igalada Pous organitzà el Grup Lacetània, de marcada tendència marxista, i endegà la revista *Quaderns del Lacetània* des d'on exposà les seves idees al voltant de la funció de la literatura en la societat.

Després de l'etapa d'Igalada, Pous va marxar a Alemanya on completà la seva formació intel·lectual a la Universitat de Tübingen, on alhora ocupà el primer lectorat de català en aquest país després del final de la Segona Guerra Mundial, i on entrà en contacte amb grans figures del món acadèmic i intel·lectual, com Eugenio Coseriu o Ernst Bloch. Jens Lüttke o Brigitte Schlieben-Lange, entre altres, foren dos dels deixebles de Pous que més endavant dedicaren part dels seus estudis a la llengua catalana. Tübingen es convertí amb els anys en un dels centres de referència de la catalanística alemanya. Antoni Pous hi va co-organitzar els Jocs Florals a l'Exili de 1970, i allà va entrar en contacte amb Johannes Hösle, amb qui va publicar conjuntament dues antologies de poesia catalana contemporània, pioneres en la difusió de la poesia i la literatura catalanes en aquell país. En el món germànic, el poeta de Manlleu prengué contacte amb l'obra de dues figures que li van servir de model i mestratge per a la pròpia concepció de l'art, de la creació poètica i de la traducció: Walter Benjamin i Paul Celan, els quals va traduir al català.

En l'apartat del comentari a la creació poètica, Farrés fa una anàlisi minuciosa de l'obra de Pous: motius, temes, models lingüístics, fonts literàries, influències. Les seves observacions, però, més que pretendre una interpretació definitiva de l'obra del poeta de Manlleu són més aviat una eina necessària per a la seva correcta ubicació històrica i filològica. El mateix passa amb l'anàlisi de l'obra assagística, especialment de les col·laboracions que l'autor féu a les revistes *Quaderns de Lacetània* i *Oriflama*, i amb les ja esmentades traduccions de Pous: els comentaris crítics de Farrés ajuden a emmarcar òptimament els textos escrits per l'autor i no impedeixen de fer-ne una lectura fructífera i crítica. L'estudi exhaustiu i comparatiu de les tra-

duccions de Pous ens demostra de forma contrastada quines eres les opcions estètiques del poeta, i assenyala allà on cal els seus defectes.

Al llarg de tota la monografia queda palès que una de les obsessions de Pous al llarg de la seva vida, la qual es manifesta en tots els gèneres que va abordar, fou la creació d'una llengua literària catalana capaç de conjuminar la rica tradició popular, que ell coneixia tan bé, amb la tradició culta –la llengua de Llull, sobretot. La llengua de Pous és exuberant i difícil, també en aquells poemes que semblen tenir una funció més aviat didàctica, com els del recull *El bon nou sempre*, i no cal dir-ho, en aquells més influïts per un dels seus models poètics, Paul Celan, per exemple en el poema *Zürichsee*, el darrer que va escriure. La poesia de Pous, accessible en aquest volum també gràcies a Farrés, es manifesta transcendental, essencialista, densa i molt bella.

Tal com reclama Torrents en el pròleg, la historiografia literària catalana potser hauria de fer un esforç més gran per tal de reconstruir una època clau de la nostra història en què hi ha molts buits i molt de desconeixement encara. Farrés cita, en aquest sentit i a tall d'exemple, els treballs de Jesús Aumatell (alguns d'ells inèdits) al voltant dels poetes de l'antologia *Estudiants de Vic, 1951*, que contribueixen a formar-nos una idea més completa i més justa del que succeí a Catalunya en els anys del franquisme. El volum de Farrés també es manifesta de gran interès a Alemanya, especialment pel fet que el seu protagonista hi estigué vinculat els dotze darrers anys de la seva vida, fent una extraordinària tasca de difusió de la cultura catalana, i també perquè la influència que exercí en ell aquesta cultura profunda i densa es manifesta de forma molt variada en la seva rica producció dels últims anys. L'obra de Pous es veié truncada per una mort prematura quan començava a oferir els productes més madurs i de més profunditat.

La vida d'Antoni Pous, com la seva obra, plenes d'entusiasme, de compromís, de lluita, d'il·lusions i de realitats bé sembla que valguin la pena de ser descobertes. La monografia de Ramon Farrés s'encarrega de demostrar-ho. Per fer-li justícia a ell i per fer-nos justícia a nosaltres.

Jordi Jané i Lligé (Barcelona)

Vicent Beltran i Calvo:

El parlar de la Marina Alta. El contacte interdialectal valencianobalear.

Alacant: Universitat d'Alacant / Departament de Filologia Catalana, 2005.

2 vols., 349 pàgs. (vol. I) + 225 pàgs. (vol. II), ISBN-10 84-608-0333-3.

Tradicionalment, els alumnes de secundària han après que a Tàrbena i a la Vall de Gallinera (País Valencià), es parla una mena de mallorquí, arran de la repoblació illenca que a conseqüència de l'expulsió dels moriscos de 1609 es féu en aquelles terres. Aquesta afirmació és vera però només en part: Vicent Beltran i Calvo, amb la tesi *El parlar de la Marina Alta. El contacte interdialectal valencianobalear*, demostra, seguint la línia marcada per diversos investigadors (Alcover, Barnils, Colomina, Montoya, Veny), que la influència del mallorquí siscentista abraça un territori força extens (el que per qüestions pràctiques denomina la Marina Alta, malgrat la denominació històrica), tot i que Tàrbena sigui encara ara la població que conserva més fidelment el component mallorquí.

L'estudi, rigorós, aprofundit i metòdic, contempla d'una banda l'estat de la qüestió, els estudis previs que s'han fet sobre el tema i una descripció geogràfica i històrica de la Marina. D'altra banda, per assolir l'objectiu fonamental d'estudiar la influència mallorquina en aquella regió, l'autor analitza els camps de la fonètica (especialment centrat en el vocalisme), de la morfosintaxi (articles, flexió verbal, usos pronominals i adverbials) i del lèxic. Sens dubte, la part més interessant, i la més elaborada, és precisament la dedicada al lèxic, que es divideix en geosinònims comarcals i locals, mots d'ús general de la zona estudiada i castellanismes comarcals. És en aquest camp on la influència mallorquina és més destacada: per a un lector que parla aquesta variant del català, sorprèn trobar, en terres de parla considerada valenciana, mots tan quotidians com «jugar a conillons», «pilota»¹, «sabonera»², «panet»³ o d'ús més restringit com «lobada», «trull» o «gallufa».

Des del nostre punt de vista, és en l'anàlisi lèxica on es posa més de manifest que l'autor només ha tengut en compte fonts escrites i no ha recorregut al parlar actual de Mallorca. El fet de no comparar la parla actual de Mallorca (i potser de les Illes) amb la de la Marina Alta provoca un excés de prudència a l'hora d'afirmar si es tracta o no d'un mallorquinisme. Beltran adverteix a la introducció, a més a més, que «caldrà ser prudent a l'hora d'assegurar que ens trobam davant d'una empremta mallorquina,

1 L'equivalent de «mandonguilla».

2 Vol dir, «bromera del sabó».

3 Amb el significat d'«entrepà», compartit pel mallorquí.

tenint en compte el grau de desconeixement que tenim del sistema mallorquí del s. XVIII i del valencià parlat a la comarca en les mateixes dades [sic]» (p. 16). Aquest fet suposa que en alguna ocasió les explicacions etimològiques de diferents mots siguin forçades i no facin sentit, cosa que no lleva mèrit a l'intent d'explicació. En són dos exemples clars les paraules «juli-beu» (libèl·lula) i «petorrell» (bruc, *Erica multiflora*). Pel que fa al primer terme, l'explicació deixaria de ser opaca, com afirma Beltran, si malgrat la cautela conegués el fet que a Mallorca (i especialment en les zones de procedència de la major part de repobladors de la Marina) una libèl·lula és coneguda popularment com un «jueu». Quant a «petorrell», derivat de «petorro» i relacionat anàlogament amb «cepell» a l'estudi, no es té en compte que també a Mallorca existeix la variant «petarrell», que, entre d'altres significats que hom detecta al DCVB, vol dir «bruc, planta de l'espècie *Erica multiflora*». Tanmateix, aquestes observacions, juntament amb alguna petita imprecisió,⁴ no treuen gens d'importància a l'abast de l'estudi, que, acompanyat amb uns dos-cents mapes que constitueixen un autèntic microatles lingüístic, omple un buit sobre un tema cabdal en dialectologia, com és la reestructuració lingüística que provoca un canvi en la societat, concretat en un transvasament poblacional. Si el llibre *Per repoblar lo regne de València* (Mas / Monjo, 2002) va servir per posar els fonaments dels estudis històrics i antropològics de la repoblació illenca de la Marina Alta, l'estudi de Beltran posa de manifest com aquesta repoblació va tenir una repercussió lingüística notable, centrada en unes poblacions concretes (Tàrbena, Xaló i Llíber) però estesa, en graus diferents, a tota la comarca.

Referències

Mas i Fornes, Antoni / Monjo, Joan-Lluís (2002): *Per poblar lo regne de València... L'emigració mallorquina al País Valencià en els segle XVII*, Palma: Govern de les Illes Balears.

Maribel Ripoll Perelló (Palma)

4 Ens referim al cas que esmenta en diverses ocasions de «dilluns» amb el significat de «demà», o «dissabte» amb el sentit de «vetlada» o «dia immediatament anterior», quan en mallorquí té un abast semàntic molt més restringit. Altrament, de vegades fa servir «mallorquí» o «baleàric» indistintament com a sinònims, que caldria evitar en tant que no només es refereix a la influència mallorquina sinó que també parla de recialles menorquines i ivissenques.

Heike van Lawick:*Metàfora, fraseologia i traducció.**Aplicació als somatismes en una obra de Bertolt Brecht.*

Aachen: Shaker Verlag, 2006 (Biblioteca Catalànica Germànica –
 Beihefte zur Zeitschrift für Katalanistik; 4).
 XVIII + 290 pàgs., ISBN-10 3-8322-4778-5.

Fins a temps ben recents, la fraseologia no ha ocupat el lloc que, atesa l'alta freqüència d'aparició de les construccions que examina i la seva importància en la parla quotidiana, hi pertoca dins els estudis lingüístics. Açò, que es podria afirmar de gairebé qualsevol llengua europea, encara es fa més palès en el cas del català. I és que la fraseologia, entesa bé com a part de la lexicologia o com a disciplina autònoma, ha tingut un desenvolupament molt tardà als territoris catalanoparlants, de forma que a dia d'avui la nostra llengua no compta amb una descripció completa del seu sistema fraseològic. Cal apuntar, no obstant, que d'un temps ençà i una vegada superades les dificultats que entrebancaren el creixement d'aquest camp d'estudi en els seus inicis,¹ la fraseologia catalana experimenta un període de forta pujança que, de moment, s'ha traduït en un increment notable del nombre de publicacions de contingut fraseològic i paremiològic, i entre els científics que més han contribuït a l'evolució de la disciplina a casa nostra, Heike van Lawick ocupa, amb les seves investigacions entorn dels fraseologismes de la parla quotidiana i la seva traducció a altres llengües, un lloc destacat.² *Metàfora, fraseologia i traducció. Aplicació als somatismes en una obra de Bertolt Brecht* és la versió reelaborada i actualitzada de la tesi doctoral de van Lawick. Es tracta no només de la principal aportació de l'autora a la lingüística en temps recents sinó sobretot d'un autèntic compendi de les orientacions que ha adoptat la recerca en fraseologia descriptiva i contrastiva del català en els darrers anys. L'aplicació dels postulats de la ciència

-
- 1 M. Conca (1998: 141–143) cita com a principals causes d'aquest endarreriment, d'una banda, l'absència forçada del català de l'àmbit universitari durant bona part de la història contemporània i, de l'altra, els problemes epistemològics que també dificultaren l'avenç de la fraseologia continental (terminologia confusa, desacord sobre l'abast del camp d'estudi, manca de consens quant als trets definidors de les unitats fraseològiques i la seva classificació...).
 - 2 Van Lawick pertany a un grup de lingüistes formats a la Universitat de València que durant les dues darreres dècades han protagonitzat el gir fraseològic en llengua catalana. Parlem, entre altres, de Maria Conca, Josep Guia, Sílvia J. Pinter, Vicent Salvador i Pelegrí Sancho.

cognitiva a l'anàlisi de les unitats fraseològiques (UFs) i a la seva traducció en una obra literària, obliga van Lawick a revisar aspectes essencials del debat fraseològic més actual com ara l'existència de dominis cognitius de valor universal que es reflecteixen en el llenguatge i donen lloc a estructures conceptuals complexes compartides per diversos idiomes, la importància de la metàfora com a instrument de la cognició humana, els processos de gramaticalització i canvi semàntic, la naturalesa de les UFs com a metàfores fossilitzades o els valors estilístics, pragmàtics, discursius o sociolingüístics vinculats a l'ús d'una determinada UF en una situació comunicativa concreta.

L'obra consta de quatre capítols i té un plantejament lineal. El primer està dedicat a la noció de la metàfora. Van Lawick revisa el tractament que els processos de metaforització han rebut per part de les diferents escoles que han abordat l'estudi de la llengua i la fraseologia des d'un vessant semàntic. El marc teòric adoptat al llarg del llibre és el de la lingüística cognitiva, la qual considera la metàfora com un mecanisme de la comprensió humana del món i la representació d'aquest mitjançant el llenguatge. Per als cognitivistes, la conceptualització està condicionada per la percepció, el moviment corporal i l'experiència física i social. El cos humà esdevé, així, el focus central de l'experiència i l'origen de tot un seguit de convencionalitzacions que donen lloc a estructures conceptuals de caràcter universal que, entre altres realitzacions, es reflecteixen en el llenguatge en forma d'UFs. Partint de l'experiencialisme com a mecanisme de creació de metàfores conceptuals, van Lawick explica l'existència d'estructures gestàltiques fonamentades en una percepció del món àmpliament compartida i que es plasma de manera molt semblant en diversos idiomes. La metàfora no és, doncs, únicament un recurs d'embelliment propi dels registres formals i la llengua literària, per bé que també les metàfores elaborades per la literatura es basen en un sistema metafòric convencional. Com apunta l'autora, les metàfores poètiques no són més que l'extensió o l'ús no habitual de metàfores convencionals per generar noves imatges i, en tot cas, es diferencien de les metàfores de la llengua quotidiana pel seu elevat grau d'elaboració. Aquesta secció acaba amb una reflexió entorn de les UFs com el resultat dels processos de transformació que expliquen la creació de significats fraseològics. Les UFs són, a més a més, els únics signes lingüístics en els quals la forma interna permet la reconstrucció dels procediments cognitius que han condicionat la seva transformació semàntica i han portat a la seva convencionalització en la forma actual.

El capítol II és una breu introducció a la fraseologia. Als tres apartats que tradicionalment trobem en qualsevol manual o monografia sobre fraseologia descriptiva o contrastiva –delimitació del camp d'estudi, caracterització i classificació de les UFs– se'n afegeixen tres més d'especial interès per al tipus d'anàlisi que van Lawick ens presenta. En primer lloc, l'autora posa molt d'èmfasi en fer palesa l'existència de tendències uniformes i universals en la construcció i ús de les UFs. És precisament açò el que possibilita la seva comparació, equiparació i reemplaçament en la traducció. En segona instància, van Lawick revisa les dues tendències majoritàries en els treballs de caire contrastiu realitzats a partir de criteris semàntics: el mètode semasiològic i l'onomasiològic. L'adopció d'aquest darrer model, consistent en l'anàlisi fraseològica a partir dels constituents i no de les imatges evocades per aquests, permet l'autora acotar amb més precisió el corpus d'anàlisi i ajustar els resultats a criteris més lexicogràfics i, per tant, més entenedors pel lector. En el tercer apartat, van Lawick para esment de la importància del significat connotatiu de les UFs en la llengua literària, on la funció expressiva té una importància cabdal. Les connotacions estilístiques, geogràficosocials, historicoculturals o expressives³ s'han de tenir sempre en compte en les anàlisis contrastives i traductològiques, ja que sovint apareixen institucionalitzades junt al significat denotatiu de la UF.

El capítol III indaga en la fraseologia i la metàfora des del punt de vista de la lingüística contrastiva i la traducció. Després d'explicar breument els graus i tipus d'equivalència entre fraseologismes de diferents llengües i establir els paràmetres de comparació interlingüística (semàntics, sintàctics i pragmàtics) adients a l'estudi que es proposa realitzar, van Lawick esmenta les principals estratègies emprades pels traductors i els problemes que comporta l'intent de reproduir els diversos nivells de significació d'una UF de la llengua origen (LO) en la llengua meta (LM). L'apartat es clou amb l'anàlisi d'un corpus paral·lel de traduccions en català i espanyol de les UFs somàtiques de *Furcht und Elend des III. Reiches* de Bertolt Brecht.

En el capítol IV, van Lawick realitza l'estudi contrastiu dels somatismes d'aquesta obra en les versions existents en alemany (LO), català, espanyol, italià, francès i portuguès. L'autora dóna compte del grau d'equivalència i l'estratègia triada en cada cas per cadascun dels traductors. Les nocions d'especificitat i generalitat exposades al capítol I prenen aquí protagonisme. El caràcter universal de moltes metaforitzacions que tenen origen en el cos humà i l'experiència sensible i la seva realització en forma d'UFs com a

3 Cf. G. Corpas (1997: 125–131).

metàfores fossilitzades, que resten com a testimonis d'un procés de gramaticalització i transformació semàntica, són la prova empírica del valor universal dels postulats de la lingüística cognitiva. Aquesta és, sens dubte, la principal aportació de l'obra de van Lawick, és a dir, la de revelar que molts fenòmens que afecten tant la parla quotidiana com la llengua literària tenen un valor universal i són ben explicables mitjançant els processos cognitius que estan al darrere de la nostra concepció del món. Cadascun dels apartats que configuren aquest capítol va encapçalat per un epígraf referit a una part del cos que es troba representada en el somatismes del text analitzat: les cames, els ossos, la boca, la llengua, els llavis, els ulls, les orelles, el cap, la columna vertebral, el coll, el clatell, la mà i el cul. A continuació, trobem un breu esment de les metàfores base en què solen recolzar les UFs que contenen aquesta part del cos, com en el cas de la boca «vista com un instrument que produeix sons amb sentit» (p. 176), o un comentari sobre quin paper juga la part del cos en la nostra percepció de la realitat que ens envolta; així, l'autora descriu el cap tot apuntant que el fet que sigui «la part més alta, el cim del cos, sembla condicionar molt la visió humana del món, que, en part, es basa en la verticalitat [...] aquesta experiència vertical es reflecteix en la percepció i la valoració de conceptes més abstractes» (p. 216).

L'obra acaba amb un útil índex fraseològic que recull totes les expressions analitzades amb les possibles variants formals en les llengües estudiades.

Són molts els elements que fan recomanable la lectura atenta d'aquesta monografia. D'una banda, dona resposta i aplicació pràctica a les intuïcions expressades per autors com M. Pérez Saldanya, V. Salvador o P. Sancho sobre qüestions com la gramaticalització i el canvi semàntic en les UFs, els valors pragmàtics i expressius de certes construccions en contextos comunicatius molt concrets i la variabilitat sintàctica i semàntica de les UFs en la llengua literària. De l'altra, la decisió de partir no de l'obra original sinó tant dels diversos textos meta com de l'original fa possible no només observar les diferents tècniques emprades pels traductors i els graus d'equivalència fraseològica que açò genera, sinó també permet el descobriment de nombroses metàfores conceptuals i de dissimilituds en la seva amplitud de significat, connotacions o ús discursiu en les distintes llengües. És, doncs, una obra que sintetitza les línies d'investigació més actuals en la fraseologia catalana i europea i anticipa els rumbos que de ben segur guiaran el desenvolupament de la disciplina en els propers anys.

Referències bibliogràfiques

- Conca, Maria (1998): “Os estudios de fraseoloxía catalana: realidades e proxectos”, en: Ferro, X. (coord.): *Actas do I Coloquio Galego de Fraseoloxía*, Santiago de Compostela: Centro Ramón Piñeiro, 139–167.
- Corpas, Gloria (1997): *Manual de fraseología española*, Madrid: Gredos.

Ferran Robles (València)

Joaquim Martí i Mestre:

Diccionari històric del valencià col·loquial (segles XVII, XVIII i XIX)

València: Publicacions de la Universitat de València, 2006 (Biblioteca Lingüística Catalana; 29). 618 pàgs., ISBN-10 84-370-6263-2.

No fa gaires mesos que ha eixit al mercat una obra interessantíssima per a la història de la nostra llengua: el *Diccionari històric del valencià col·loquial (segles XVII, XVIII i XIX)*, de Joaquim Martí i Mestre. Aquest professor de la Universitat de València suma una llarga trajectòria d'estudis lingüístics sobre la mal anomenada Decadència, l'època més menystinguda i menysvalorada fins a hores d'ara pels nostres grans filòlegs i lexicògrafs. Actualment, però, la maduresa dels estudis de filologia catalana ens permet acostar-nos a l'època sense tanta prevenció d'entrada i ens deixa estudiar, aprofitar, difondre i valorar adequadament les dades que revelen les distintes produccions de l'edat Moderna –etiqueta que es fa servir en l'actualitat per al mateix període de temps– i que trobem amagades en arxius, biblioteques i documents personals i més o menys privats, llibrets de falla, poesia, prosa i teatre popular, premsa escrita, etc. L'obra de Martí i Mestre és un bon exemple d'actuació en aquesta línia. Més concretament, en el diccionari que ressenyem ací l'autor rescata per al filòleg i l'estudiós de la nostra llengua mots i expressions propis de l'àmbit del col·loquial argòtic que apareixen en aquest tipus d'obres i que han estat sotmesos a judicis sovint massa severs per part d'altres intel·lectuals reconeguts.

En el *Diccionari històric del valencià col·loquial* hem comptat entre les fonts documentals que fa servir, i sense tenir presents les obres de referència, vora sis-cents textos, sovint inèdits, que presenten les característiques indicades i que revelen una cerca de dades individual constant, precisa, pacient... Aquests textos són citats en les pàgines finals i de segur que contri-

buiran a crear una petita bibliografia d'obres de l'època que farà gola als estudiosos de la història de la nostra literatura de l'edat Moderna que, com en el cas dels estudis lingüístics, també ha estat marginada en períodes anteriors a l'actual.

Ara bé, tot i que aquestes obres que serveixen de corpus documental per al diccionari se circumscriuen als segles XVII, XVIII i XIX, hem de matisar que entre les fonts esmentades, veurem que les més abundants són del XIX i que, malgrat l'interés i la voluntat per representar tot el valencià, hi destaquen especialment obres del valencià central. Aquesta descompensació del cos de textos que en un altre tipus d'estudis, com ara els derivats de la lingüística de corpus, podria donar dades i quantificacions poc fiables o poc representatives, no ho és en aquest cas. Les raons que ho expliquen són, en primer lloc, l'escassa producció fora de la capital i, a més, la que hi ha la trobem arreglada en el *Diccionari*. En segon lloc, el centre del país i el segle XIX esdevenen el punt d'irradiació de la principal producció valenciana i en valencià. Com a exemple d'açò mateix, basta simplement observar l'autoria, el *boom* de producció dels diccionaris valencians anteriors al XX i la confluència en el valencià central dels autors foranis. Finalment, hem de tenir present que moltes d'aquestes obretes es difonen arreu del país i arriben a ser tan conegudes que algunes han aplegat a l'actualitat. De fet, en les localitats del migjorn valencià sobre literatura popular, podrem arreplegar testimonis de sainets i poesies que són recitades en una mescla valencià central i meridional, com ara en el "xiste" del porc, el de les jugadores del burro o l'oració a sant Vicent Ferrer.

Quant a la disposició del *Diccionari històric del valencià col·loquial*, podem dir que es presenta com si fos un diccionari d'autoritats, on trobem exemplificats els lemes ordenats alfabèticament seguint les informacions d'unes determinades obres de referència, les autoritats que il·lustren el valencià popular objecte del repertori. Apareix la informació que habitualment podem trobar en els diccionaris usuals, com és el lema (i variants respectives) o la unitat multimot, la categoria, les accepcions numerades i definides amb un sinònim estàndard o amb una definició breu —que sempre és d'agrair—, i un exemple o diversos exemples d'ús trobats en les fonts. A més a més, a continuació, hi ha regularment els comentaris referents a l'aparició del mot-lema o d'alguna de les accepcions en algun dels diccionaris de referència de la llengua catalana (*DCVB*, *DECat* i *DIEC*). També, si és pertinent, inclou altres explicacions relacionades amb l'arreplega o no en altres diccionaris (com ara els del XIX valencià), comentaris referents a la presència oral o escrita de l'element en altres dialectes (basats, sobretot, en

estudis concrets dels parlars) o en altres llengües romàniques i, fins i tot, arriba a fer explicacions de l'origen del mot, la locució o el modisme (per exemple, en *fer cantonades*, s.v. *cantonada*, indica que “els pretendents, quan no entraven encara a casa de la xicona, solien guaitar i festejar les seues estimades des del carrer, sovint des d'un cantó”). Tot un conjunt d'informacions diverses que impliquen molts anys d'esforç i de faena.

Sobre la disposició del diccionari, només ens falta afegir un parell de qüestions que poden cridar l'atenció al lector. La primera està relacionada amb la lematització de les entrades, que sovint és problemàtica quan tractem obres prèvies a la normativització ortogràfica. Martí i Mestre, potser conscient d'açò mateix, opta per incorporar al leuari del diccionari tota la variació existent i remetre al lema principal on trobarem tota la informació. Trobem, doncs, en el leuari variants vocàliques del tipus *alefant*–*elefant*, consonàntiques del tipus *almari*–*armari* o altres del tipus *mantàfula*–*matàfula*–*metàfula* o *enacocorar*–*encocorar* o *sofar*–*afufar-se*, es tracta de variants previsibles que són fàcils de resoldre en una sola forma en casos concrets com els dos primers, però més dificultoses en els darrers, ja que reduir en una sola entrada tota la variació no previsible hauria pogut confondre l'usuari. Davant de la doble possibilitat d'actuació no sistemàtica que implica eliminar variables previsibles i mantenir les que no ho són, l'autor és prudent i tria operar sempre de la mateixa forma i presentar tota la variació existent en el corpus documental. De la mateixa manera, es mostra igualment caut a l'hora de determinar la forma ortogràfica dels lemes principals, si no troba referències prèvies o l'origen és incert, i indica entre claudàtors una altra possible grafia, com ara en *gasunya* [o *gassunya*].

El segon aspecte de l'estructura del *Diccionari històric del valencià col·loquial* està relacionada amb la inclusió d'expressions fraseològiques. A banda dels mots, són objecte del leuari del diccionari locucions i modismes diversos (no proverbis ni refranys), que, com en el cas anterior, també són difícils de tractar en qualsevol diccionari: si la unitat té més d'un mot, a vegades l'investigador pot tenir dificultats per a saber quin mot de l'expressió ha de servir d'entrada o quin ordre s'ha de fer servir en una ordenació possible (substantiu, adjectiu, pronom, verb o adverbí, com proposa l'autor). Fer la tria oportuna és complex i sovint la decisió presa pot deixar insatisfet l'usuari. En el cas que ens ocupa podem dir que, de manera general, les unitats multimot apareixen dins de l'entrada del lema que considera principal i, en aquest cas, no el trobarem en la resta de mots que configuren l'expressió (per exemple, *marqués de la collera* apareix dins de *marqués* i no el trobem en *collera* o *parlar foradat* està en *foradat* i no en *parlar*). Es tracta

d'una opció que trobem també en els diccionaris usuals. No és objectiu d'aquesta obra resoldre un problema que afecta la pràctica lexicogràfica general.

El *Diccionari històric del valencià col·loquial* de Martí i Mestre és, doncs, al meu parer, la culminació en una sola obra d'una sèrie de petits, però abundants i sucosos, temptejos que hem vist al llarg dels seus estudis lingüístics que espigolaven i destacaven alguns aspectes determinats del lèxic de l'edat Moderna (fraseologismes, toponímia, ortografia, etc.) o que trobem en obres concretes diverses (literatura de canya i cordill, Escalante, Marc Antoni d'Orellana, etc.). Però, a més del que podríem considerar com a conclusió i resum d'una trajectòria personal, aquest diccionari implica per a la nostra filologia la compleció d'un buit existent en els diccionaris generals i de referència de la llengua catalana, que sovint defugen el mot o la unitat fraseològica massa col·loquial, pròpia de l'argot, perquè, com deia algun que altre "diccionari" del XIX, "significan cosas obsenas, indecentes y bajas" (CMG, *Voces Castellanas y su Equivalencia en Valenciano*, inèdit del 1825) o per dubtes i por del barbarisme, entre altres causes. Com diu l'autor en la introducció "els dèficits en el coneixement del nostre lèxic col·loquial tradicional poden provocar errades o males interpretacions en les diccionaris històrics i etimològics. La documentació col·loquial aportada pot contribuir a esvaïr alguns dubtes" (p. 14) i encara més, "la documentació literària de l'època [...] confirma la realitat de diverses veus i accepcions col·loquials, i permet comprovar com els diccionaris valencians del segle XIX no sempre estan tan desencertats com sovint hom suposa" (p. 15). Benvingut, doncs, aquest diccionari que esperem que ajude a eliminar aquesta sèrie de prejudicis sobre èpoques passades que, malauradament, encara arrosseguem en la nostra filologia.

M. Isabel Guardiola i Savall (Alacant)

Max Doppelbauer:

València im Sprachenstreit.

Sprachlicher Sezessionismus als sozialpsychologisches Phänomen

Wien: Braumüller, 2006 (Ethnos; 67). 232 pàgs., ISBN-10 3-7003-1576-6.

El públic germanoparlant interessat pels problemes que afecten els països de parla catalana pot celebrar l'aparició del llibre de Max Doppelbauer sobre el conflicte lingüístic al País Valencià. I no tan sols per la seva in-

dubtable qualitat científica, que comentaré en les línies següents, sinó també perquè fins ara sobre aquest tema hi havia únicament el llibre d'Antje Voß (2002): *Das Valencianische zwischen Autonomie und Assimilation: sprachgeschichtliche und soziolinguistische Untersuchungen zu einer spanischen Comunidad Autónoma*, Frankfurt am Main *et al.*: Peter Lang, el qual, com sabem tots els que l'hem llegit, partia d'una posició partidista i, per tant, acientífica, que només servia per a augmentar la confusió existent entorn del tema del català a València.

L'obra de Max Doppelbauer comença amb una introducció i un informe exhaustiu de les monografies existents sobre el tema. A continuació, l'autor defineix extensament conceptes centrals relacionats amb el conflicte lingüístic al País Valencià com ara *diglòssia*, *conflicte lingüístic*, *autoodi*, *identitat col·lectiva*, *prestigi*, *valor comunicatiu* i *estatus* d'una llengua (això és, la seva situació jurídica). Doppelbauer aprofundeix amb detall en les seves explicacions i exposa les teories dels principals investigadors, basant-se sobretot en l'obra de Georg Kremnitz. Val a dir que, de tant en tant, en aquesta part del llibre, l'autor s'allunya bastant del tema central (els aspectes tractats van des de Sigmund Freud a l'antisemitisme a l'època nazi, per exemple), abans d'haver situat suficientment el lector en el tema pròpiament dit del treball. Com a gran admiradora que sóc de l'obra de Wilhelm von Humboldt, considero que hauria estat pertinent esmentar-lo en el subcapítol dedicat al concepte de la identitat col·lectiva, atès que Humboldt ja havia formulat que, de la mateixa manera que existeix una identitat personal, també sorgeix una identitat col·lectiva (*Volksidentität*), per a la constitució de la qual la llengua té un paper primordial.

En el segon capítol, Max Doppelbauer aporta dades importants i força informatives sobre el País Valencià, sobretot sobre aspectes relacionats amb qüestions lingüístiques. En els capítols tercer i quart, l'autor escriu sobre la història del País Valencià, també sobre la història més recent, tot esmentant esdeveniments i institucions com ara l'Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana, l'Acadèmia Valenciana de la Llengua (fundada en 1998), la reforma de l'Estatut d'autonomia, etc. En la seva opinió, els socialistes, al govern de la Generalitat Valenciana fins l'any 1995, haurien d'haver deixat les coses més clares i esbandit d'una vegada el conflicte, però llur política fou excessivament tímida (pàg. 143 i 145).

La tesi que defensa Doppelbauer en la seva obra és que el conflicte lingüístic al País Valencià conté dos aspectes fonamentals: d'una banda, el conflicte que es desprèn de la situació de diglòssia; d'altra banda, el fenomen secessionista, això és, el fet que certs sectors polítics considerin que el

valencià és una llengua diferent del català. Doppelbauer arriba a la conclusió que els objectius del govern de Camps no són ni la substitució lingüística ni la normalització, sinó el manteniment del conflicte i el manteniment de l'estereotip de “l'enemic català”, aspectes que donen peu a una lluita ideològica i que permet als sectors feixistes i conservadors mantenir-se en el poder (pàg. 174). L'autor deixa ben clar que el secessionisme constitueix un moviment populista i demagògic i que el valencià, per als llurs representants, té un valor merament folklòric i simbòlic (pàg. 144), essent només tingut en compte en la seva funció demarcadora (pàg. 144). La idea segons la qual aquest conflicte està “dirigit des de dalt” (pàg. 174) d'una manera artificiosa i conscient d'acord amb interessos de poder és, al meu entendre, una mica simplista. Igualment, penso que l'autor no tracta amb prou profunditat l'aspecte “nominatiu” de la problemàtica, és a dir, la importància que pugui tenir i la confusió que pugui crear el fet que existeixin dues denominacions, oficials fins i tot, per a variants diferents del català.

Doppelbauer considera que l'origen i alhora l'explicació d'aquest conflicte rau en un complex d'inferioritat del poble valencià (pàg. 163 i 175): en relació amb el castellà, llengua més “potent”, i en relació amb el català, del sistema lingüístic del qual “només” en serien “un dialecte”. Aquests serien els pensaments, conscients o inconscients, que afloren en aquest conflicte en la ment dels valencians, escriu l'autor. Es tracta, doncs, en opinió de Max Doppelbauer, d'un conflicte psicològic identitari, que desemboca en un desig de compensació i en una voluntat de ser el centre (i no “només” la perifèria). Això explicaria fenòmens com els de l'autoodi i l'alienació. Els seus arguments psicològics es fonamenten en les teories d'Alfred Adler (1870–1937), un important psicòleg austríac. Adler estudia a fons el complex d'inferioritat en l'individu, i el que fa Doppelbauer és aplicar enginyosament la teoria d'Adler als pobles. En relació amb l'estructura del llibre, em sembla pertinent criticar que la part teòrica que emmarca i explica tots aquests aspectes psicològics, centrals en el llibre tal com indica el títol, no apareix fins al final de tot (capítol 5).

El llibre està, en general, molt ben escrit i l'edició és impecable. En el pla estilístic –i atès que el paper del “crític” és el de “criticar”–, m'ha molestat la jerarquia de paràgrafs que estableix l'autor, des del moment que els separa segons procediments diferents (vegeu, per exemple, les pàg. 64–65). Aquest estil, bastant estès en terres germanoparlants, talla, al meu entendre, la fluïdesa del text. Val a dir que aquest sistema d'organitzar les idees no molesta excessivament en el llibre de Doppelbauer, atès que és una obra que, en primera línia, aporta informació, la qual permet una estructura

menys fluïda. A més a més, l'autor sap aprofitar amb elegància els (eventuals) avantatges d'aquest sistema (que em permeto qüestionar).

L'obra de Max Doppelbauer està fornida amb nombroses cites. Les que no estan en alemany figuren traduïdes a l'alemany amb original a peu de pàgina. El llibre conté igualment documents importants com ara extractes de la Llei d'ús i d'ensenyament del valencià (1983), de l'Estatut de la Comunitat Valenciana, etc.

Resumint el punt més criticable –d'una importància molt relativa, atesos els aspectes positius de l'obra–, podem dir que l'estructuració i el contingut dels capítols fan que el lector sigui introduït de manera fragmentada en el tema del llibre pròpiament dit. Tanmateix, tot i alguns aspectes problemàtics esmentats al llarg de la ressenya, cal remarcar que, en general, tant l'anàlisi com l'exposició són aclaridores i que es tracta d'un llibre altament informatiu, escrit amb meticulositat, raonaments lúcids i rigor científic.

Aina Torrent-Lenzen (Köln / Wien)

Ricard Torrents:

A la claror de Verdaguer. Nous estudis i aproximacions.

Vic: Eumo Editorial, 2005 (Estudis verdaguerians. Sèrie Segle Romàntic; 5). 272 pàgs., ISBN-10 84-9766-090-0.

Amb l'edició de *Verdaguer, un poeta per a un poble* (Vic: Eumo Editorial), revisada i actualitzada el 2002 (primera versió, 1980; revisada el 1995), Ricard Torrents no sols ofería als lectors una biografia de Jacint Verdaguer rigorosa, documentada i innovadora –qualitats que no obstaculitzaven el seu caràcter divulgador–, sinó que bastia el canemàs sobre el qual desplegar tot d'estudis monogràfics que li han permès la construcció, encara en procés, de la que avui és l'obra crítica més sòlida sobre el poeta de Folgueroles. Dissert d'aquests estudis, que inclouen edicions de textos verdaguerians desconeguts, entre els quals destaca el poema *La Pomerola* (1896), o l'edició d'una de les primeres biografies de Verdaguer (*l'Epístola biogràfica*, de Jaume Collell, 1887), Torrents els aplegà el 1995 a *Verdaguer. Estudis i aproximacions* (Vic: Eumo Editorial). I ara fa poc, el 2005, n'ha publicat una dotzena llarga més a *A la claror de Verdaguer*, de la mateixa editorial.

En relació amb *Verdaguer. Estudis i aproximacions*, que recollia treballs exclusivament sobre la biografia i l'obra de Verdaguer, el nou llibre de Ricard Torrents, que en el subtítol s'agermana amb l'anterior, presenta

alguns trets que el distingeixen, sense que se'n ressenti la unitat de fons, ans tot el contrari: l'afermen. Així, *A la claror de Verdaguer* aplega, en el treball introductori i en els de les seccions quarta i cinquena («Any Verdaguer 2002» i «Verdaguer i verdaguerisme»), estudis de Torrents sobre la presència de Verdaguer en la cultura catalana fins avui mateix, alguns d'ells promoguts per les celebracions del centenari de la mort del poeta el 2002. De fet, una de les idees que travessa de cap a cap el llibre és la de posar de manifest com Verdaguer, al llarg de tot el segle XX pràcticament sense interferències, ha estat «una pedra de toc, un mirall on contemplar-se» la vida cultural catalana, «un referent per a les més variades finalitats»; i això ha estat així, segons Torrents, perquè Verdaguer «desborda el fet literari» a causa de «la seva magnitud nacional i internacional»; «Verdaguer», afirma, «és un afer nacional identitari, a més d'un afer literari i lingüístic.» D'una manera o d'una altra, tots els articles aplegats a *A la claror de Verdaguer* troben el seu encaix unitari en aquestes idees, tant els paral·lelismes que estableix Torrents entre Verdaguer i Lull, o amb Hölderlin (tercera secció del llibre), com en la lectura de *L'Atlàntida* i *Canigó* (segona secció), com en el treball, tan singular, inclòs en la darrera secció del llibre, la cinquena, «Set verdagueristes o el segle XX *versus* Verdaguer», del tot original en el seu plantejament com a pràctica de la teoria de la recepció.

En efecte, Torrents s'aproxima a set personatges (Antoni Gaudí, Joan Maragall, Manuel de Falla, Carles Riba, el pare Miquel d'Esplugues, Josep M. de Casacuberta i Joaquim Molas), que tractaren d'alguna manera —prou diversa— el personatge i l'obra de Verdaguer, i els veu com a fites reveladores, més enllà del criteri que es formaren de Verdaguer i de la possible influència —o no— en l'obra de cadascun d'ells, de com s'ha mantingut present el poeta de Folgueroles des del darrer terç del segle XIX fins avui mateix; amb quina varietat de matisos, de lectures de la seva obra, de visions de la seva personalitat han tractat el fenomen Verdaguer; o com el poeta de Folgueroles ha interessat i influït artistes d'altres camps. Set personatges que en el seu moment han sabut veure en Verdaguer no només el clàssic modern sinó el puntal d'una cultura, una literatura i una llengua, que s'afermava en cada moment, des del modernisme, el noucentisme i els seus epígons fins al «verdaguerisme contemporani», que té un punt de partida significatiu l'any 1986; set personatges que mostren com Verdaguer ha superat les visions esbiaixades o interessades que se n'han donat (en el terreny polític, eclesiàstic i literari), així com les evidents confrontacions amb els models estètics de cada moment.

La tercera secció del llibre, «Paral·lelismes», posa de costat, com hem dit, Verdaguer amb dos altres grans escriptors, tan distants l'un de l'altre, com Lull i Hölderlin, i tan «verdagerians» des de *la claror* de les lectures de Ricard Torrents. Si la relació Lull-Verdaguer es fa prou present en l'obra del nostre poeta i ha estat objecte d'estudis específics, aquest no era el cas de Hölderlin; i aquí cal no oblidar que Hölderlin ha estat objecte de traducció i d'estudi per part de Ricard Torrents, des que el va descobrir de jove amb els seus companys del seminari de Vic i en va aprofundir el coneixement i l'estudi, a la dècada dels seixanta, en les seves estades a Alemanya, especialment a Tubinga. Tant és així que, com explica Torrents, fou en tornar d'Alemanya que «les figures de Verdaguer i de Hölderlin van començar d'acostar-se'm.»

Aquesta citació ens porta a una singularitat no pas menor del darrer llibre de Torrents: la inclusió d'un text de «confessió» personal amb el qual clou el llibre: «Els camins que m'han dut a Verdaguer». En aquestes pàgines Torrents revela en primera persona la pròpia biografia intel·lectual, especialment, tot i que no de manera exclusiva, la del verdagerista. Aquesta faceta de la seva activitat científica, però, pren el ple sentit dins un projecte, alhora intel·lectual i d'acció, molt més ambiciós, un projecte que té en la idea d'una universitat moderna i catalana l'element que aglutina, i culmina, una vida dedicada a la cultura, a la investigació, a la docència i, en definitiva, al país: Torrents ha estat l'ànima i l'executor de la restauració dels estudis universitaris a Vic i el primer rector de la seva nova universitat. La dedicació de Torrents a l'estudi de Verdaguer i de la seva significació en la història, no només cultural, de Catalunya, és una peça clau del seu projecte, però no és tot el projecte. D'altra banda, aquest text, i tot el llibre, evidencien el procés, si m'és permès de dir-ho així, de seducció de l'estudiós per part de l'objecte estudiat, una relació entre els dos personatges – Verdaguer i Torrents – que no deixa de ser crítica per part de l'estudiós, però que posa de manifest fins a quin punt penetrar en l'ànima d'una personalitat excepcional, com fou Verdaguer, només es pot fer acceptant-la sense reserves. Aquesta és l'actitud que Ricard Torrents concentra en el títol mateix del llibre, un títol que anuncia molt més que el resultat d'una recerca acadèmica: *A la claror de Verdaguer*.

Perquè el Verdaguer que reivindica Torrents és aquell «que amb la seva claror va fer visible, al segle XIX, el projecte d'una literatura catalana independent»; no «el Verdaguer ombrívol i tenebrós, de sotana i exorcismes», ni «l'entraniable i antropològic, de barretina i Jocs Florals», sinó el Verdaguer que, per damunt de tot, és autor d'una obra literària de primeríssim

ordre; i encara matisa més Torrents: «voldria reivindicar», diu, «la llibertat de l'estil i subratllar que el Verdaguer que m'interessa no és tant el suposat portador de les essències incontaminades de la llengua catalana, com l'escriptor amb totes les seves capacitats, entre les quals certament hi ha la de manipular els ressorts de la llengua, però també la de crear lliurement obres literàries úniques.»

En aquest sentit, els treballs aplegats a la primera secció del llibre, «Anys d'aprenentatge», revelen l'orientació que dona Torrents als estudis biogràfics; lluny de la biografia anecdòtica, que en el cas de Verdaguer massa sovint ha tendit a la llegenda i a la creació —per bé i per mal— del mite, a Torrents li interessa la biografia literària i, més en concret, l'estudi documentat de les bases sobre les quals s'erigeix l'obra literària; i així, com ja havia fet als primers *Estudis i aproximacions* i a l'estudi introductor de l'edició de *Dos màrtirs de ma pàtria, o siga Llucià i Marcià* (Vic: Eumo Editorial, OCESV, 1995), s'endinsa en el procés de formació del poeta, en el coneixement de les seves lectures, les que el fan un «lector llegit»; investiga la personalitat dels seus primers protectors, quan encara era un perfecte desconegut; descobreix el primer Verdaguer interessat per la història del poble nadiu, com revelen unes «anotacions autògrafes» que Torrents dona a conèixer; i estudia i edita un exemple de la poesia jocosa que Verdaguer practicà, escadusserament, a l'època d'estudiant, la «Carta en vers que escrigué Santaló a Josep Serra, de Riudeperes, 1863», la qual conté, com diu Torrents, «un autoretrat, amarg i sarcàstic» del jove estudiant-poeta-mosso de pagès, «on es revela la precoç consciència de poeta, alhora que la no menys precoç decepció.»

La segona secció del llibre, «Els grans poemes», recull dos treballs sobre les obres magnes de Verdaguer, *L'Atlàntida* i *Canigó*, que s'inscriuen en el curs dels estudis que sobre aquestes dues obres ja havia publicat abans Torrents; ara, però, a *la claror* de Torrents, la seva lectura ofereix nous matisos i nous nivells d'anàlisi, ja que es planteja des de supòsits crítics diversos (lectures closes, de fonts, de relació amb la resta d'obres del poeta; les que es poden fer des d'una perspectiva socioliterària, ideològica, històrica, o en el context de la literatura del seu temps, etc.) A remarcar que, amb l'estudi sobre *Canigó* (poema que ha estat des de fa molts anys objecte preferent de la recerca de Torrents), que titula «La construcció de la identitat catalana (*Nation Building*) a *Canigó*», l'estudiós es proposa la lectura dels «tres estrats identitaris» del poema, és a dir, de tres prismes de lectura que veuen *Canigó* com a poema central en un procés de construcció de la identitat nacional catalana. Els dos primers estrats se centren en els corresponents marcs

històrics: el primer, referit a l'època dels fets narrats: «els temps medievals de la formació de la nació catalana»; el segon, en l'època en què el poema fou escrit, «l'últim quart del segle XIX, amb la represa de la consciència nacional». La perspicàcia de Torrents, i l'orientació que aporta a la lectura de *Canigó*, les posa de manifest el tercer «estrat identitari», el que correspon «a l'època del lector, l'actual, dominada per la recerca de l'encaix identitari dels catalans en l'àmbit hispànic i en l'europeu»; és a dir, la lectura del poema en l'actual context social i polític de Catalunya, com aportació perfectament vàlida, per *la claror* que se'n desprèn, al procés de definició de la identitat nacional catalana, reprès amb força, per motius històrics prou coneguts, al darrer terç del segle XX i vigent a començaments del XXI. L'actualitat i la perennitat del poema de Verdager: el poeta, amb la seva obra, a compleix «la missió dels clàssics, consistent a encarar-nos amb el nostre futur com a nació».

Ricard Torrents es pregunta si el verdagerisme, tant el científic com el popular, que ha resseguit en els seus estudis, té garantida la continuïtat al segle XXI; hi veu dificultats greus, derivades sobretot de l'amenaça d'«extermini de les llengües i cultures sense Estat», però es mostra esperançat. El signe més ferm d'aquesta esperança és ell mateix, la seva tasca de recerca i de difusió d'estudis verdagerians, i d'orientació sobre nous verdageristes. Si la llista dels set verdageristes del seu treball podia ser ampliada o, des d'un altre punt de vista, modificada, certament el vuitè –i vuitè només per exigències de l'ordre cronològic– és Ricard Torrents, que ha sabut il·luminar amb una nova *claror* els estudis sobre el primer i més gran dels clàssics catalans contemporanis.

Pere Farrés (Barcelona)

Carlos X. Ardavín / Eloy E. Merino / Xavier Pla (eds.):

Oceanografía de Xenius. Estudios críticos en torno a Eugenio d'Ors

Kassel: Edition Reichenberger, 2005 (Estudis catalans; 6).

278 pàgs., ISBN-10 3-937734-08-2.

L'obra d'Eugeni d'Ors ha seguit la fortuna dels intel·lectuals franquistes: glòria en vida i oblit pòstum, fins a la remissió reservada a alguns. I aleshores, les edicions escadusseres en dificulten la revisió; així ha passat amb d'Ors, especialment amb la seva obra en castellà, perquè en català tenim l'edició crítica del *Glosari* que s'ha anat publicant (amb desesperant

lentitud) en els darrers vint anys. En conseqüència, també la bibliografia és molt desigual en qualitat i en extensió, si es refereix a l'obra en català o en castellà. Pocs intents hi ha hagut d'estudiar conjuntament les dues. Aquest llibre n'és un: editat per Carlos X. Ardavín, estudiós de l'Ors "en castellà", i per Xavier Pla, editor de l'Ors "en català", junt amb Eloy E. Merino, reuneix treballs que tracten facetes diverses de la seva obra, indistintament catalana i castellana, excloent-ne (tot i no que no es fa explícit) la seva actuació política i com a creador d'institucions (xarxa de biblioteques, escoles tècniques...). Els editors els anomenen "ensayos" (VII i 43; també Torregrosa (89)) però no ho són pròpiament en l'accepció que té aquesta paraula en la tradició acadèmica hispànica i menys encara en la tradició orsiana. L'únic "ensayo" és el de Martínez Rico, diferenciat dels altres com a "Epílogo", i que potser no escau gaire en aquest volum ("apenas lo he leído" (233), "mis conocimientos [sobre el barroco] son limitados" (249)); la resta són articles de recerca. Ardavín i Pla l'inicien amb sengles estudis sobre la recepció de l'autor: el de Pla és més general, i el d'Ardavín, més pormenoritzat, amb un esbós biogràfic i un repàs minuciós a l'edició en castellà des de 1981. Eloy E. Merino fa un repàs del conjunt dels articles i seguidament es presenten aquests agrupats en cinc seccions.

Sobre "Ors ciudadano", J. Albertí narra la "defenestració" de 1920 (on completa informació donada en articles seus anteriors), i J. Juan Penalva, en un documentat treball, situa Ors en el marc intel·lectual franquista dels anys 40. Sobre el "pensador", M. Torregrosa estudia la seva anàlisi del pragmatisme de James i Peirce, tot rescatant uns escrits inèdits (les memòries justificatives de les beques de la Diputació de 1908); S. Schiavo analitza la figura de l'"Àngel", amb un estudi massa ple de referències indirectes i una mica precipitat, i A. Mora, dins de l'àmbit dels *gender studies*, fa una anàlisi prolixa de l'amistat homosexual en algunes obres orsianes. Sobre el "narrador", O. Barrero situa les "novel·les" en l'àmbit de la crisi de la ficció de començaments de segle, on destaca *Sijé*, que també estudia A. Mora, i J. R. Resina discuteix el gènere a què es pot adscriure el text de *La ben plantada* (seguint una idea ja presentada al vol. 15 de la *ZfK*). Sobre la "crítica cultural", Jordi Amat també incideix sobre l'adscripció genèrica de *Cezanne*, i Laura Mercader, en un dels millors articles, emmarca els estudis sobre arquitectura en un concepte general orsià de cultura. Sobre "Ors pos/moderno", R. A. Davidson inscriu el *Glosari* en el concepte "cosmopolita" tal com ha estat enunciat en els *cultural studies*; G. Navajas situa els intents d'Ors per establir jerarquies culturals en la discussió sobre l'"alta cultura" de principis del XX, i L. Nolan proposa, de manera poc

convinent, establir el terme “mediterraneïtat” en l’obra orsiana. Finalment, E. Martínez Rico presenta en l’esmentat assaig una lectura sobre Ors com a “gran ausència” de la literatura espanyola. El volum es tanca amb uns índexs molt complets.

Cal lamentar, però, que aquest intent d’estudiar D’Ors genèricament, sense distingir l’obra catalana de la castellana, resulti, un cop més, fallit, com és tradicional, d’altra banda, en treballs d’aquesta mena, en què l’estudiós del castellà desconeix el català i viceversa. En el catàleg d’una exposició recent sobre l’obra orsiana (*La Ben Plantada. El Noucentisme 1906–2006*, [Barcelona]: Museu Diocesà de Barcelona (2006)), Carlos d’Ors explica “com va ser el classicisme noucentista” ignorant totalment l’edició crítica del *Glosari*, mentre que la bibliografia catalana més recent que sembla conèixer és de 1965. També en aquest volum, la major part d’estudis sobre l’obra en castellà d’Ors, quan no obliden la seva obra en català, n’ignoren les edicions més solvents i la bibliografia. M. Torregrosa adverteix que la traducció castellana de les gloses editada el 1920 és incompleta (93), però és la que usa per citar-nos textos de 1907 (89); S. Schiavo usa l’edició expurgada que Ors va fer de la seva obra en català el 1950, i no sembla conèixer els estudis de C. Garriga o de M. Rius; G. Navajas es basa, per a les gloses, en una antologia de 1967; dels quatre autors que comenten *Religio est libertas*, només Resina esmenta un estudi anterior de N. Bilbeny (153); segons Martínez Rico, “sus libros más accesibles” (237) només són els escrits en castellà... Ardavín firma com a curador però no sembla haver-se llegit ni tan sols els altres articles per escriure el seu: considera, tot i el que escriuen Resina i Amat, que la discussió sobre el gènere de les obres és “bizantina u ociosa” (8); contra X. Pla, que recorda Fuster com a un dels primers reivindicadors de l’obra orsiana (23), Ardavín només té presents Umbral i Perucho (11). Desanima veure que els únics que fan servir una bibliografia actualitzada firmen com a Joan Ramon, Xavier o Jordi; potser reconforta que també s’hi trobin una Lisa i un Robert. En tot cas, pocs recorden que qui firmava “Eugenio” havia firmat també “Eugeni”.

Lluís Quintana Trias (Barcelona)

Stewart King (Hrsg.):

La cultura catalana de expresión castellana. Estudios de literatura, teatro y cine

Kassel: Edition Reichenberger, 2005 (Estudis Catalans; 7).

VIII + 182 S., ISBN-10 3-937734-20-1.

Kann im postmodernen Zeitalter der transnationalen Migration und damit verbundenen Polyglossie, die zumal in den USA, Frankreich und Deutschland mittlerweile zu Ausbildung von Parallelkulturen und Hybridliteraturen geführt hat, Sprache unverbrüchlicher Ausdruck ethnischer Identität sein? Angesichts der Tatsache, dass zahlreiche über die Grenzen Kataloniens hinaus bekannt gewordene zeitgenössische Autoren und Filmemacher ihren internationalen Rang der Verwendung der kastilischen Sprache verdanken, wurden gelegentlich Zweifel laut, inwiefern das Katalanische dem durch die offizielle Sprachpolitik der Generalitat de Catalunya behaupteten Alleinvertretungsanspruch als Ausdrucksmittel katalanischer Kultur überhaupt noch gerecht wird. Der hier zu besprechende Band stellt insofern ein Desiderat dar, als er von verschiedenen Blickwinkeln die Frage nach der Bedeutung der katalanischen Sprache für die Ausbildung einer genuin katalanischen zeitgenössischen Kultur hinterfragt und Anspruch und Wirklichkeit einer über Sprache begründeten Identität am Beispiel von maßgeblichen zeitgenössischen katalanischen Kulturschaffenden kastilischer Sprache nicht bloß relativiert, sondern die Problematik eines Ansatzes verdeutlicht, der Sprache gegenüber anderen Identitätsstiftungsrastern einseitig verabsolutiert. Bereits der Herausgeber Stewart King (Monash University / Australien) vermerkt daher in seiner Einleitung „¿un problema de identidad“ (S. 1–13) in Übereinstimmung mit Juan Goytisolo, dass trotz Marginalisierungsversuchen einer spanischsprachigen Literatur in Katalonien letztlich eine Scharnierfunktion für den Austausch der katalanischen und kastilischen Kultur – und damit letztlich der Weltkultur – zukommt.

Der weitere Inhalt gliedert sich in einen einleitenden Abschnitt „Debates y posturas“ und zwei Sektionen, die sich an herausragenden Beispielen mit dem Katalonienbezug neuerer spanischsprachiger Narrativik und der darstellenden Künste auseinandersetzen.

In der ersten Sektion entwirft Kathryn Crameri (Lancaster) die (dem Katalanisten bereits hinlänglich bekannten) Grundzüge katalanischer Kultur- und Sprachpolitik der vergangenen Jahrzehnte (S. 15–32). Der Herausgeber selbst ergänzt diesen Überblick im Sinne unserer eingangs formulierten Ausgangsfrage durch sein Plädoyer für ein multikulturelles Konzept

(„Escritores y la literatura catalana: Una visión multiculturalista“, S. 31–46), vermerkt aber zugleich, dass in literarischer Hinsicht sich beide Sprachen in einem bemerkenswerten Spannungszustand befänden, als dessen Ausdruck die Divergenz katalanischer und kastilischsprachiger Höhenkamm-literatur aufscheint. International angesehenen Autoren wie Vázquez Montalbán, Marsé, Mendoza, Luís und Juan Goytisolo und bedeutenden Autorinnen wie Rosa Regàs und Ana María Matute (zu ergänzen wäre: Esther Tusquets) stehen Mercè Rodoreda, Pere Calders, Terenci Moix und andere gegenüber, die trotz entschiedener sprachschöpferischer Verdienste bei weitem nicht mit der gleichen Akzeptanz außerhalb Kataloniens rechnen können.

Diesen Eindruck erhärten die Studien der folgenden Sektion. Der einleitende Überblicksartikel von Joan Estruch Tobella („El català en la narrativa castellana escrita en Catalunya: Els casos de Mendoza, Marsé i Vázquez Montalbán“, S. 47–55) trägt hier wenig bei, da er in einer unerfreulich schematischen Weise linguistische Fakten – hier: die Präsenz von Katalanismen in den Werken der genannten Autoren – zu verorten versucht. Das Ergebnis ist bei Mendoza wie Marsé nicht bloß ernüchternd, sondern auf unzureichende Weise aussagekräftig: denn selbst in außerberischen Übersetzungen können solche katalanischen Residuen kaum als ideologisch bedeutsame Spuren emphatisierter Katalanität, sondern bestenfalls als Medien der Fiktionsstiftung gelten. Dass der differenzierte Katalanismus aller drei Autoren sich nicht in sprachlicher Hinsicht, sondern über Erzählmotive konstituiert, ignoriert Estruch Tobella, weshalb sein enttäuschendes Fazit der unzureichenden Methodik zuzurechnen ist: „el català incideix de manera diversa, però constant en la prosa dels autors que escriuen a Catalunya i sobre Catalunya en castellà“ (S. 54).

Deutlich bemerkenswerter für die Literaturwissenschaft als für die sprachpolitische Ausgangsfrage präsentiert sich der Beitrag von William Sherzer (Brooklyn College), der Juan Marsés „La oscura historia de la prima Montse“ (S. 57–71) als (bisherigen) Endpunkt von dessen sprachideologischer Entwicklung darstellt. Sherzer sieht diese als Ablösung vom Konzept der Katalanität und als Weg zu einer ironisch differenzierten Reflexivität des Mediums Sprache.

Analog dazu formuliert David Knutson (Cincinnati / Ohio), Verfasser einer Mendoza-Monographie (1999), die Frage „Eduardo Mendoza: ¿Novelista catalán?“, die er diplomatisch mit einem entschiedenen „Jain“ beantwortet, wenn er den wohl derzeit renommiertesten Barceloniner Romancier zwar auf Grund seines Sprachgebrauchs eindeutig dem Kastii-

lischen zuweist, andererseits dessen differenzierten Blick auf die katalanische Metropole und deren Bevölkerung in Geschichte und Gegenwart als bedeutenden Beitrag zur Diskussion um die katalanische Identität darstellt. Identität konstituiert sich dann gerade nicht über ein bloß linguistisch begründetes Konzept, das letztlich auf historische ‚Ekstasen des Nationalismus‘ im 19. Jahrhundert zurückgeht, die gleichsam *ex negativo* auf Staatenbildungsprozesse der Vormoderne zurückverwiesen: vielmehr generierten sie dann in einem umfassenderen Sinne mentalitätsgeschichtliche Positionen, derer sich jedes einzelne Subjekt einer Kommunikationsgemeinschaft in unterschiedlichem Maße bewusst sein kann.

Die diese Sektion abschließenden Beiträge widmen sich bislang weniger frequentierten Autoren: Mit der Narrativik von Rosa Regàs (S. 85–104) hat sich Wendy-Ilyn Zaza (Auckland / Neuseeland) eine Vertreterin der jüngeren Generation gewählt, an deren Roman *Luna lunera* sie den Blick auf die katalanische Bourgeoisie nachzeichnet. Frederic Barberà (Lancaster) beschließt die Sektion des Bandes mit einer in narratologischer Hinsicht interessanten Studie zu zwei Romanen José Antonio Garriga Velas (S. 105–121).

Die abschließende Sektion, die den darstellenden Künsten gewidmet ist, wird von einer Studie Verena Bergers (Wien) eingeleitet, die am Beispiel des Sprechtheaters noch einmal anhand statistischer Erhebungen die Frage nach der Präsenz des Katalanischen stellt und zu bemerkenswerten Folgerungen über den Einfluss der offiziellen Sprachpolitik auf dieses Segment der katalanischen Kultur kommt. Hier könnte man von einer forcierten Katalanisierung sprechen, die sich auch in bemerkenswerten, von der Autorin ausgebreiteten Details manifestiert: Zu Recht problematisiert sie, dass auch im katalanischsprachigen Kontext Barcelonas Autoren wie Vázquez Montalbán und Mendoza eigentlich keiner katalanischen Übersetzung bedürfen; dass diese beim Medienwechsel – etwa vom Roman auf die Bühne – allerdings mitgeliefert wird (so etwa im Falle von Vázquez Montalbáns *El pianista*). Noch aussagekräftiger für die prekäre Schieflage von Sprachpolitik ist das Schaffen des bedeutendsten katalanischen Gegenwartsdramatikers Sergi Belbel, dessen ursprünglich kastilischsprachiges Oeuvre *a priori* „katalanisiert“ wurde. (Erlaubt sei an dieser Stelle die Frage, ob die Fiktion einer einheitsstiftenden sprachlichen Identität berechtigtermaßen über dem Moment persönlicher und ästhetischer Individualität anzusiedeln sei: Das Beispiel des dergestalt nachträglich katalaniserten Sergi Belbel erweist sich jedenfalls als problematischer Rückfall in eine vorliberale Denkfigur.)

Eine Studie von Alfredo Martínez Expósito ist dem Umgang mit nationalistischen Fragestellungen im Filmschaffen von Bigas Luna (S. 143–160) gewidmet. Hier bliebe die Frage zu stellen, inwieweit sich Bigas Lunas Infragestellung katalanischer identitätstiftender Momente sich von vergleichbaren Versuchen zeitgenössischer Regisseure kastilischer oder baskischer Provenienz (Saura, Almodóvar, Medem, Gutiérrez Aragón, Armiñán) absetzt, oder ob derartige Formen einer Ironisierung oder gar Karnevalisierung des Identitätsmusters „Nation“ schlicht postfranquistischen Ausdrucksformen oder gar postmodernen Entideologisierungspraktiken zuzurechnen seien. Auch der Beitrag von Joan Ramón Resina „Cultures i nacions en el context de la globalització“ (S. 161–176), der Manuel Balaguers Film *El faro* behandelt, legt solche Schlussfolgerungen nahe. Mit Blick auf die im Zusammenhang mit dem Beispiel Sergi Belbel angemeldeten Bedenken verweisen beide Beiträge letztlich darauf, dass gerade bei liberalen katalanischen Intellektuellen ersten Ranges das reduktionistische Konzept einer rein sprachbezogenen kulturellen Identität auf die Ära Francos zurückverwiesen wird.

Das Gesamtbild des Bandes erweist den beschriebenen Gegenstand einer katalanischen Identität mithin als heterogen, um nicht zu sagen: ambivalent. Dieser Ambivalenz tragen die Beiträger des Bandes letztlich auch dadurch Rechnung, dass ihre Texte, ohne einem sprachpolitischen Konventionalismus zu huldigen, auf kastilisch oder katalanisch abgefasst sind; mit den Worten von Frederic Barberà: „la certeza de que muy pocos críticos del ámbito castellano leerían este estudio en catalán (*graecum est, non legitur*) me llevan a escribir estas líneas en castellano y no en catalán.“ (S. 105) *Summa summarum* sind sich die meisten der Beiträger des Problems bewusst, dass es sich bei ihnen wie den Texten der besprochenen Autoren und Regisseure um individuelle Sprachentscheidungen handelt, die sich in allen diskutierten Werken durch einen differenzierten Umgang mit ideologischen Voreinstellungen äußert, über die die Wahl des Idioms geregelt wird.

Letztlich erweisen sich Sprachpolitik und ökonomisch bedingte Sprachwahl gegenüber dem ästhetischen Wert von Werken als nachrangig, die den Status internationaler Anerkennung in dem Maße erlangt haben, wie gerade die Arbeiten Mendozas, Vázquez-Montalbáns und Bigas Lunas. Zahlreiche der text- bzw. filmanalytischen Beiträge werfen insofern von der narratologischen bzw. kinematographischen Seite ein interessantes Licht auf die ästhetische Konstruktion der behandelten Werke: Gerade den Arbeiten von Sherzer, Zaza, Barberà, Martínez Expósito und Resina kann man aufgrund ihrer methodischen Orientierung und der in der Kürze der

Beiträge gebotenen Befunde bescheinigen, dass sie auch jenseits sprachpolitischer und kulturideologischer Debatten noch einen Erkenntniswert beanspruchen dürfen, der über das primäre Ziel des Bandes hinaus nicht nur den Soziolinguisten, sondern gerade den Literaturwissenschaftler zur Lektüre einlädt; Interessenten des immer noch unzureichend dokumentierten katalanischen Kinos – und sei es auch kastilischer Sprache – werden überdies mit zwei anregenden Studien bedacht.

Gerhard Wild (Frankfurt am Main)

Josep Maria Sala Valldaura:

Història del teatre a Catalunya

Vic / Lleida: Eumo Editorial / Pagès Editors, 2006 (Biblioteca d'Història de Catalunya; 8). 261 pàgs., ISBN-10 84-9766-168-0.

L'any 1978 Xavier Fàbregas va publicar la «darrera» *Història del teatre català*, i de llavors ençà la recerca sobre l'art escènic –impulsada pel mateix Fàbregas, entre d'altres– ha avançat considerablement i abasta gairebé tots els períodes històrics i estètics i moltes de les tendències contemporànies. De fet, aquesta progressió i diversificació dels estudis teatrals ha permès que se n'hagen publicat monografies parcials, de síntesi i estats de la qüestió sobre el teatre medieval, realista, modernista o de postguerra, o que determinades històries literàries, caracteritzades per la seua gasiveria fins ara, hagen dedicat un espai més generós –*ma non troppo...*– al teatre i als dramaturgs contemporanis.

No obstant això, la de Fàbregas, que arriba fins als inicis del teatre independent, amb totes les seues limitacions, continua sent avui dia l'última de les històries del teatre català editada i feta amb un sentit ampli que, si fa no fa, té la intenció d'abastar el teatre (sobretot en el sentit de literatura dramàtica) fet arreu dels Països Catalans o del domini lingüístic. És cert que aquesta història s'iniciava molt abans de la conquesta cristiana, amb el «substrat preromà», segurament seguint els seus interessos d'antropologia cultural i teatral. Les altres històries teatrals, com ja he dit, són parcials: unes vegades centrades en un període, una estètica, un dramaturg, etc., unes altres clarament «regionals».

Aquesta *Història del Teatre a Catalunya* cal emmarcar-la en la «Biblioteca d'Història de Catalunya» que impulsen conjuntament dues editorials menudes i alhora prestigioses com són Eumo i Pagès Editors, lligades –molt o

poc— a les universitats de Lleida i Vic. A més, la col·lecció està dirigida per dos historiadors força (re)coneguts, Joaquim Albareda (Universitat Pompeu Fabra) i Roberto Fernández (Universitat de Lleida). Aquesta «Biblioteca» ha nascut amb la voluntat de combinar harmònicament una certa novetat historiogràfica en els plantejaments i els continguts, el rigor científic i l'amenitat expositiva, sense deixar de banda el lector potencial a l'hora de dotar-la d'una presentació pedagògica en cadascun dels temes. El projecte, que parteix de cinc àrees temàtiques (història social, econòmica, política, cultural i cronològica), a més del prestigi de les empreses editorials i dels directors que l'impulsen, compta amb el suport de l'Institut Català de les Indústries Culturals, del Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya.

Els volums apareguts fins ara han estat encomanats a especialistes de reconegut prestigi. Així, el primer, *Història de la ciència a la Catalunya moderna*, ha estat redactat per Santiago Riera i Tuèbols, i el sisè, *Història de les dones a la Catalunya medieval*, per Teresa Vinyoles Vidal, per citar-ne dos dels set exemples possibles. L'obra que ens ocupa també ha estat encomanada a un investigador amb una recerca dilatada.

De Josep Maria Sala Vallaura —deixant ara de banda els seus estudis sobre la lírica catalana contemporània— cal dir que és professor del Departament de Filologia Espanyola de la Universitat de Lleida i un investigador acreditat en el teatre espanyol del segle XVIII, com ens ho demostra la seua edició de l'obra de Juan Ignacio González del Castillo o l'estudi de la cartellera del Teatre de la Santa Creu de Barcelona a final del segle XVIII. Part de les recerques sobre la segona meitat d'aquest segle i els primers anys del següent han estat aplegades en els volums *El sainete en la segunda mitad del siglo XVIII. La Mueca de Talía* (1994) i *El teatro en Barcelona entre la Ilustración y el Romanticismo* (2000). A més, aviat apareixerà la seua edició crítica del *Teatre burlesc català del segle XVIII* (Barcino), amb un extens estudi introductori que ha de contribuir a canviar la visió que fins ara tenim del teatre català setcentista.

Explique aquests aspectes «curriculars» de l'autor perquè el lector pugui comprovar que ens trobem davant d'un historiador i crític del teatre de primera fila, el qual, a la recerca sobre el teatre espanyol d'aquest període, suma els seus coneixements i estudis sobre el teatre català. Una i altra són característiques necessàries per a atorgar cara i ulls a aquesta nova història del teatre, una història que no és sobre el teatre català, sinó sobre el teatre fet «a Catalunya». És a dir, no parteix d'un criteri lingüístic, sinó d'una restricció o acotació geogràfica on, segons les èpoques, ens trobarem amb una

dramàtica feta en llatí, català o espanyol, per exemple. Per contra, és cert que la resta del teatre dels Països Catalans, el teatre valencià o balear, quedaran fora i no seran objecte d'atenció. Amb aquest objectiu, els coneixements teatrals de Sala Valldaura en una i altra llengua esdevenen una garantia en el resultat final de la redacció de l'obra.

L'autor estructura la *Història del Teatre a Catalunya* en vuit capítols: 1. L'edat mitjana; 2. El Renaixement; 3. El barroc; 4. El segle XVIII; 5. El segle XIX; 6. El segle XX (fins al 1939); 7. El teatre de 1939 a 1975; i 8. El teatre d'ençà de 1975. És evident que la part més extensa és la dedicada al segle XX, però malgrat que aquesta ha estat dividit en tres capítols, Sala Valldaura —seguint la voluntat pedagògica de la col·lecció— fa un esforç de síntesi en cadascuna de les parts, tot intentant que no hi haja una descompensació en l'extensió de cadascun dels capítols. Com a exemple, pensem que al segle XVIII se li dediquen 19 pàgines, una extensió semblant a la de cadascun dels capítols del segle XX.

La voluntat didàctica del manual no tan sols es palesa en l'organització i equilibri de l'estructura bàsica de l'obra, sinó també en l'epigrafiat de cadascun dels capítols, que evidencien aquesta voluntat de claredat. Així, l'autor ens introdueix en el capítol primer recordant qüestions bàsiques com què és el teatre medieval, quina funció tenia, els espais on es desenvolupava, el calendari, els diversos cicles temàtics, en el pas del primer al segon, les diferències entre el teatre religiós, profà i escolar, o el naixement del teatre professional o comercial, etc. Uns conceptes que s'amplien i matisen en els segles XVII i XVIII, en els quals el teatre comercial (espanyol) va per un costat, mentre que el teatre català, culte o popular, va per un altre, tot i que per circuits que no sempre són fàcils de documentar. No obstant això, aquests són dos capítols que posen en relleu, d'una banda, la influència del teatre barroc espanyol; de l'altra, la continuïtat del teatre català, unes vegades des dels ambients cultes (és el cas de Fontanella o Ramis), altres des de la tradició religiosa i, gairebé sempre, des de la tradició popular.

En aquests segles tan malament coneguts, sobre els quals encara predomina la mistificació i el tòpic, Josep M. Sala fa un esforç per situar-hi les influències externes, les modes, l'espectacle barroc, la comèdia burlesca, el teatre breu o la supervivència del teatre de tema religiós. Es tracta d'una síntesi de tot un seguit d'estudis i edició de textos efectuats en els darrers vint anys, que ens dona una visió més clara i raonada d'aquests dos segles. Una exposició que té voluntat de desterrar confusions i visions massa simplistes.

El segle XIX reflecteix els canvis en el sistema d'organització teatral que havia prevalgut des de finals del segle XVI, i es consolida l'aparició d'un teatre català, a través del costumisme, romanticisme i realisme, amb els dramaturgs més notables o significatius: Robrenyo, Soler o Guimerà. No obstant aquesta síntesi, potser sí que hauríem agraït alguna referència, en el pas del XVIII al XIX i tot al llarg d'aquest, al teatre musical en català, que donà, en general obres de poca volada, però que al capdavall fou una moda força popular –una darrera de l'altra, vull dir: *tonadilla escènica*, sarsuela, *gènero chico* i, fins i tot, la revista!– que omplí repetidament molts espais dramàtics i quedà reflectit en nombrosos títols de diferents col·leccions i biblioteques dramàtiques. Sense conèixer aquestes modes, que generalment produïren un teatre d'una volada gallinàcia, és difícil comprendre avui dia, en rellegir-les, determinades obres, escenes o papers en els quals l'actor o l'actriu s'arranca a cantar o a ballar.

Potser la part més difícil que haja hagut d'elaborar l'autor siga la corresponent al segle XX, com ja he dit, distribuïda en tres capítols que, en conjunt, no arriben a les 60 pàgines. Dic la més difícil i alhora la més polèmica perquè l'autor ha de sintetitzar-hi una època molt intensa pel que fa al teatre i, de més a més, la més pròxima i amb un nombre d'estudis considerable. Així, pel que fa al capítol 6, fins a la Guerra Civil, hi remarca Rusiñol i Sagarra –però no Gual, Iglésias o Soldevila–, i tota la resta ho agrupa en el teatre modernista, els anys 20 i 30: del Noucentisme a la Guerra Civil, a més d'un breu epígraf dedicat a la projecció exterior –castellana– del teatre català.

Al capítol 7 –el teatre de 1939 a 1975– dedica més atenció als gran autors, ja traspassats i consagrats (Joan Oliver, Salvador Espriu, Joan Brossa i Manuel de Pedrolo) i menys al fenomen del teatre independent, motor de canvis posteriors realment notables. Aquesta visió necessàriament sintètica queda compensada, en part, per la inclusió de l'aparició d'Els Joglars i d'Albert Boadella.

En el capítol següent i final, la visió és força esquemàtica i, segurament, excessivament reduccionista del període. D'una banda, s'ocupa del naixement de les noves companyies teatrals aparegudes a les acaballes de la dictadura i durant la transició democràtica (Comediants, Teatre Lliure, Dagoll-Dagom, La Fura o La Cubana), les quals no havia tractat en el capítol precedent; de l'altra, passa molt ràpidament per l'obra dels dramaturgs apareguts durant el teatre independent com Josep M. Benet i Jordi Teixidor –cap més– però que continuen escrivint i estrenant durant la dècada dels vuitanta i dels noranta; finalment, passa a ocupar-se de les noves promocions i models de gestió teatrals sorgits ja a final dels anys vuitanta.

Justament, a causa de l'esforç que fa per sintetitzar-hi en poques pàgines un període tan divers com ric, sobta que l'autor hi dedique un epígraf específic a tractar la influència d'un dramaturg com Sanchis Sinisterra i el Teatro Fronterizo sobre la dramaturgia catalana emergent. No negue la importància ni l'interés més que notable de l'obra de Sinisterra, però vist en perspectiva, potser és una ullada massa esbiaixada sobre la nova literatura dramàtica catalana. No obstant això, és una opció de Sala Valldaura i el temes li donarà la raó o no.

Aquesta *Història* es tanca amb unes conclusions, que van seguides de diversos annexos que tenen una utilitat evident: una bibliografia final, dividida en tres blocs, a) reculls bibliogràfics de caràcter general; b) edicions de textos, que permeten localitzar moltes de les obres menys conegudes; c) una bibliografia crítica, ordenada alfabèticament, sobre l'evolució de la dramàtica catalana. Tanquen el volum una cronologia i un glossari de termes teatrals.

Com dic, els apèndixs són d'utilitat per a un lector profà, però molt possiblement un lector especialitzat hi trobarà absències notables. És cert que la confecció d'un glossari per a un lector mitjà i universitari sempre és més aleatòria i flexible; però els altres annexos presenten buits i absències (i presències) que evidencien una certa improvisació a l'hora de confeccionar aquests llistats. Tan sols hi posaré un exemple molt simple: l'autor cita obres, estrenes i estudis fins a l'any 2004 que palesen més encara algunes absències; haver-s'hi posat la fita de l'any 2000, potser li hauria atorgat una major uniformitat i un distanciament elemental i li hauria permès de revisar-ne el conjunt.

Comptat i debatut, tal com he apuntat en l'inici, ens trobem davant d'una obra d'encàrrec i destinada a una biblioteca amb uns objectius docents i uns lectors potencials molt concrets. En aquest context, Josep Maria Sala Valldaura fa un esforç ben reeixit per sintetitzar-hi una visió del teatre que serà útil i profitosa per al públic no iniciat en la història del teatre fet a Catalunya. Un manual que delimita i posa al dia un panorama tradicional del teatre que ja havia quedat obsolet pel nombre d'estudis apareguts des de la *Història* Fàbregas. No obstant això, tan de bo els editors hagueren estat més generosos amb l'espai assignat a aquest volum, perquè segurament l'autor no s'hi hauria vist forçat a elaborar —particularment en els dos capítols finals— visions tan sintètiques i algunes de les exposicions hi haurien quedat més matisades.

Hans-Ingo Radatz / Aina Torrent-Lenzen (eds.):

Iberia polyglotta. Zeitgenössische Gedichte und Kurzprosa in den Sprachen der iberischen Halbinsel. Mit deutscher Übersetzung.

Titz: Lenzen, 2006. 389 S., ISBN-10 3-933223-12-1.

Bei dem von Hans-Ingo Radatz und Aina Torrent-Lenzen herausgegebenen Band handelt es sich um eine Anthologie zeitgenössischer Texte (Gedichte und Kurzprosa) in den auf der Iberischen Halbinsel gesprochenen Sprachen und Dialekten Aragonesisch, Asturianisch, Baskisch, Englisch, Extremeño, Fala de Xálima, Galicisch, Katalanisch, Mirandesisch, Murcianisch, Okzitanisch, Olivenza-Portugiesisch, Portugiesisch und Spanisch, die im Original und in deutscher Übersetzung wiedergegeben werden. Wie die Herausgeber vorausschicken, will der Band mehr als die Informationen zu den einzelnen Sprachen die Texte selbst in den Mittelpunkt rücken. Gleichwohl konzentriert sich die folgende Besprechung stärker auf (sozio-)linguistische Aspekte dieser – soviel sei im voraus gesagt – gelungenen und gehaltvollen Auswahl.

Im Untertitel des Bandes werden zunächst alle vorgestellten Varietäten als “Sprachen” bezeichnet, im Vorwort (1) wird dies präzisiert zu “autochthon[e] Sprachen, Dialekte und Sprachkulturen der Iberischen Halbinsel”. Daß neben großen auch (zahlenmäßig) sehr kleine romanische Idiome und sogar das Englische erscheinen, Weltsprache zwar, aber auf der Iberischen Halbinsel nur “als winzige Sprachinsel, als exterritoriales Kuriosum und anachronistisches Relikt eines innereuropäischen Kolonialismus” (2) vertreten, daß diese “äußerst heterogene Sammlung” also “Weltsprachen einträchtig neben Bergdialekten mit unter 10.000 Sprechern” (*ibid.*) aufführt, folgt der zweifellos richtigen Absicht des Bandes, “Vielfalt zu dokumentieren, nicht eine zweifelhafte Hierarchie kultureller Wertigkeit zu erstellen” (3). Die Abschnitte zu den einzelnen Sprachvarietäten sind alphabetisch angeordnet, auch das wiederum, um dem möglichen Einwand einer hierarchisierenden Wertung der Sprachgruppen zuvorzukommen (3).

Eine gewisse Proliferation auf der Iberischen Halbinsel verorteter “Sprachen”, mit deren kultureller Identitätsfindung und -(re)konstruktion vielfach auch gesteigerte lokale und regionale Autonomieansprüche einhergehen, ist in den Jahrzehnten seit der *Transición* unzweifelhaft festzustellen; die Sprachenauswahl im vorliegenden Band spiegelt diesen Sachverhalt wider. Neben den Weltsprachen Spanisch und Portugiesisch (sowie natürlich dem Englischen in Gibraltar) steht dabei der Status der bedeu-

tenden, durch Abstand und Ausbau gewissermaßen historisch konsolidierten Regional- und Amtssprachen Baskisch, Galicisch und Katalanisch außer Frage. Die Situation der historischen Primärdialekte Aragonesisch und Asturianisch ist durch intensive Bestrebungen zu institutionalisierter Sprachpflege und Ausbau gekennzeichnet. Das Aufführen von sekundären Dialekten wie dem Extremeño und dem Murcianischen wirft freilich die Frage auf, ob nicht auch das Andalusische, auf dessen Fehlen die Herausgeber explizit hinweisen, Platz in dieser Anthologie hätte finden sollen. Weiter sind die Varietäten verschiedener Sprachinseln vertreten, so das Mirandesische als leonesischer Dialekt auf heute portugiesischem Staatsgebiet, die leonesisch-portugiesische Übergangsmundart Fala de Xálima und das Olivenza-Portugiesische auf spanischem Territorium, die jeweils vom Portugiesischen bzw. Spanischen überdacht werden. Auch das Okzitanische der Val d’Aran, wenngleich keine wirklich isolierte Sprachinsel, hat in dieser Gruppe ihren legitimen Ort.

Die Heterogenität der Zusammenstellung von Sprachen und Dialekten mag auf den ersten Blick verwirren, handelt es sich doch z.B. bei Fällen wie dem Extremeño um vom Spanischen überdachte Dialektvarietäten, wobei unter diese Bezeichnung sowohl das Regionalspanische der Extremadura als auch die beiden Dialekte *altoextremeño* (oder *ehtremeñu*) und *bajoextremeño* im Übergangsbereich zwischen kastilisch-leonesischen und südlichen (andalusisch geprägten) Mundarten fallen (vgl. 95). Die Einleitungstexte, ergänzt durch eine einfache geographische Karte, eine kurze Auswahlbibliographie und in einigen Fällen durch die Angabe nützlicher Internetseiten, klären diese Verhältnisse jedoch kompetent. Diese Texte verdanken sich neben Artur Quintana (Aragonesisch), Carsten Sinner (Asturianisch), Claus Pusch (Aranesisches Okzitanisch) und Moritz Trebeljahr (Portugiesisch) vor allem einem der beiden Herausgeber des Bandes, Hans-Ingo Radatz. Sie erläutern in sinnvoller Beschränkung auf wenige Seiten Geschichte und Besonderheiten der jeweiligen Varietät und befriedigen damit erste Informationsbedürfnisse einer auch (romanistisch-)linguistisch interessierten Leserschaft. Daß dabei die Erläuterungen zu den größeren Sprachen Portugiesisch, Spanisch, Katalanisch, Galicisch, Baskisch (z.B. Portugiesisch mit der ausführlichsten Einleitung, 309–316) mehr Raum einnehmen, erscheint angesichts der bedeutenden literarischen Präsenz dieser Sprachen mehr als gerechtfertigt. Dem Katalanischen (187–229) und Spanischen (339–389) sind demnach auch die umfangreichsten Kapitel gewidmet. Sehr knapp geraten ist allerdings der einführende Kommentar zum Englischen in Gibraltar (87–88). Gerade für die sprach-

lichen Verhältnisse dieses historisch-politischen Kuriosums hätte man sich weitere Informationen gewünscht, insbesondere zu den sprachlichen Merkmalen der dort gesprochenen Varietät des Englischen.

Auf die Auswahl der literarischen Texte sei hier nur kurz eingegangen. Diese mußte natürlich gerade bei kleineren Idiomen den Beschränkungen einer mitunter wenig umfangreichen, in verstreuter Form publizierten literarischen Produktion Rechnung tragen. Hinzu kommt der Anspruch, zeitgenössische Texte vorzustellen, der die Berücksichtigung eventuell vorhandener Werke einer reicheren, älteren literarischen Tradition ausschloß. Dennoch stellen die Textauszüge eine geglückte Zusammenstellung dar, die eine höchst lebendige regionalsprachliche Lyrik- und Prosaproduktion bezeugen. Thematisch erschöpft sich diese keineswegs in der Evokation einer ländlichen Lebenswelt, die vielfach noch den Hintergrund regionaler Sprachkulturen bildet, blendet diese freilich zu Recht auch nicht aus: So spielt, um nur zwei Beispiele herauszugreifen, der junge aragonesische Autor Chusé Inazio Nabarro auf bäuerliche Traditionen Hocharagoniens an und bezeichnet sich als “estudioso d’ista luenga de pastors” (‘Erforscher dieses Hirtenidioms’, 20–21) oder evoziert Pablo Ardisana in seinem Gedicht “La vaca números” (‘Die nummerierte Kuh’, 44–45) die Viehwirtschaft Asturiens. Andererseits bleiben aktuelle gesellschaftliche Probleme nicht ausgespart und ihre Literarisierung gewinnt durch das Medium der Regionalsprache noch an Unmittelbarkeit. Ein Beispiel soll auch dies illustrieren: Das in den letzten Jahren in Spanien zunehmend debattierte Problem der *violencia de género*, häuslicher Gewalt von Männern gegenüber Frauen, macht die galicische Autorin María Xosé Queixán in der Szene “¿Por qué a mataches?” (‘Warum hast Du sie umgebracht?’, 182–185) in geradezu beklemmender Weise anschaulich.

Dem recht umfangreichen Band (389 Seiten) ist eine Karte der Sprachen und Dialekte der Iberischen Halbinsel beigelegt. Diese gibt einen – wenn auch nicht besonders detaillierten – Überblick über die sprachliche Gliederung der Iberoromania und angrenzender Gebiete und lokalisiert die im Buch vertretenen Sprachen und Dialekte (wie es zugleich kleinere Karten in den einzelnen Kapiteln tun). Bei der Angabe der Toponyme wurden offensichtlich unterschiedliche Kriterien angewendet, was zu dem nicht ganz glücklichen Nebeneinander von deutschen Namensformen wie *Lissabon* und z.B. der katalanischen Form *València* sowie Angaben mit Schrägstrich (kastilisch / baskisch) wie *Pamplona / Iruñea* und solchen in Klammern (hier der katalanische zusätzlich zum französischen Namen) wie *Perpignan (Perpinya)* führt. Das Englische ist lokalisiert, das Toponym *Gibraltar*

hätte dazu angegeben werden sollen. Der Anschaulichkeit dient es, daß im ganzen Buch neben der deutschen Sprachbezeichnung in der rechten Kopfzeile die Eigenbezeichnungen der jeweiligen Varietäten in der linken Kopfzeile der Doppelseiten erscheinen.

Der Band liefert einen sehr lesbaren und ansprechenden Einstieg in die Beschäftigung mit den großen und kleinen Sprachen und Literaturen der Iberischen Halbinsel und versteht es, einen Eindruck von der Vielgestaltigkeit und Unterschiedlichkeit dieser Sprach- und Dialektlandschaften zu vermitteln, ohne sich dabei allzu sehr in Spezialdiskussionen zu vertiefen, wie sie soziolinguistischen Überblickswerken mit ganz anderer Zielsetzung und anderem thematischem Zuschnitt, etwa Turell (2001), vorbehalten bleiben. Literaturwissenschaftler finden hier eine reichhaltige textuelle Auswahl aus regionalen Literaturen, die in dieser – zumal zweisprachigen – Zusammenstellung bisher nirgends verfügbar ist. Lob gebührt dabei auch den Übersetzern, die die sprachlich und kulturell so mannigfaltigen literarischen Welten zumeist treffend in die gewissermaßen neutrale, äquidistante Zielsprache Deutsch transponieren. Andererseits gibt der Band (insbesondere romanischen) Sprachwissenschaftlern wertvolle Materialien zum Reichtum der regionalen Sprachlandschaften der Iberischen Halbinsel an die Hand, die ihn für erste Überblicksinformationen und Textbeispiele gerade zu kleineren Sprachgemeinschaften zu einem Referenzwerk erster Wahl macht. Einziges echtes – in künftigen Auflagen einzulösendes – Desiderat des Werkes bleiben Hörproben der entsprechenden Varietäten und Texte beispielsweise in Form einer beigefügten CD-ROM.

Literatur

Turell, M. Teresa (ed.) (2001): *Multilingualism in Spain. Sociolinguistic and psycholinguistic aspects of linguistic minority groups*, Clevedon: Multilingual Matters.

Matthias Heinz (Tübingen / Freiburg im Breisgau)

Jeffrey A. Bowman:

Shifting Landmarks. Property, Proof, and Dispute in Catalonia around the year 1000

Ithaca NY / London: Cornell University Press, 2004.

XVI + 279 S., ISBN-10 0-8014-3990-6.

Die vorliegende Arbeit über das mittelalterliche Katalonien ist im Zuge der Beschäftigung mit der Jahrtausendwende (Millennium) entstanden. Das Jahr 1000 ist – natürlich in Sonderheit anlässlich der letzten Jahrtausendwende – unter den Mediävisten sehr vielschichtig und ausführlich diskutiert worden. Erinnert sei nur an die Weltuntergangsstimmung (Chiliasmus), den Verfall von Autorität und Institutionen, soziale Krisen sowie die großen Volksbewegungen für Frieden und für die Wiederherstellung der karolingischen Rechtsordnung.

Historiker wie vor allem Thomas Head, Richard Landes, Chris Wickham, Dominique Barthélemy, Hans-Werner Goetz und Thomas Gergen konnten anhand der genaueren Analyse der Gottesfrieden in der Francia herausarbeiten, wie die Endzeiterwartung um die Jahrtausendwende gesehen wurde. Während die einen eine echte Krise des Systems ausfindig machten, plädierten andere nuancierter dafür, dass die Krisen nicht viel stärker waren als vorher und dass die bereits bekannten Mittel der Friedensschaffung lediglich in höherer Frequenz angewandt bzw. verstärkt benutzt wurden.¹ Zudem hat Barthélemy mit seinem Buch *L'an mil et la paix de Dieu: La France chrétienne et féodale, 980–1060*² glücklicherweise für eine Relativierung des Zeitpunkts, d.h. nur das Jahr 1000, in einen größeren Zeitraum, d.h. den Zeitraum 980–1060, sorgen können. Wenn Bowman vom Jahrtausend spricht, so hat er sich der Tendenz Barthélemys angeschlossen, seine Hauptthese der Grenzverschiebung (*shifting landmarks*) und des Kampfes um Beweis und Streit des Grundeigentums in Katalonien epochal weiterzufassen (*around the year 1000*). Mit dieser These ist er nach Thomas Bisson (*Tormented Voices: Power, Crisis, and Humanity in Rural Catalonia (1140–1200)*³) und Barbara Rosenwein (*Negotiating Space: Power, Restraint, and Privileges of Immunity in Early Medieval Europe*⁴) jedoch nicht der

1 Zur Debatte detailliert: Thomas Gergen (2004): *Pratique juridique de la Paix et Trêve de Dieu à partir du concile de Charronx 989–1250 / Juristische Praxis der Pax und Treuga Dei ausgehend vom Konzil von Charronx 989–1250*, Frankfurt a. M.: Peter Lang (Rechtshistorische Reihe; 285), S. 22–32 sowie S. 219–227.

2 Paris: Fayard, 1999.

3 Cambridge Mass.: Harvard University Press, 1998.

4 Ithaca NY: Cornell University Press, 1999.

erste, der das Problem der Umwälzung in der Kultur- und Rechtsgeschichte anhand der Analyse des Grundeigentums angeht.

Der Autor erforscht, wie die Menschen in der Provinz Narbonne mit dem Grundeigentum im 10. und 11. Jahrhundert verfahren und wie dort das Gerichtssystem mit den Grundstücksstreitigkeiten umging. Da es für die Provinz Narbonne, die hauptsächlich Katalonien und den Bereich Languedoc/Roussillon umfasste, umfängliches Quellenmaterial auszuwerten gibt, war die Entscheidung richtig, die These auch an den Quellen festzumachen. Die Provinz zeichnete sich aus durch Berufsrichter, ein ausgeprägtes Prozessrecht und eine Präferenz für geschriebenes Recht (Westgotenrecht), wobei zur selben Zeit auch Gewohnheitsrecht und Gerichtsordalien zur Konfliktlösung angewandt wurden. Bowman sieht im Nebeneinander von bislang traditionellem, nicht verschriftlichtem Recht einerseits und gelehrtem Recht andererseits einen weiteren wichtigen Beweis für die großen Veränderungen der „feudalen Revolution“ um das Jahr 1000 (Jean-Pierre Poly und Eric Bournazel). Zu Recht bleibt er aber nicht bei der „Gewalttätigkeit“ der Jahrtausendwende, sondern widmet sich sogleich dem gelehrten Recht und der Praxis des Westgotenrechts, d.h. dem Forum Iudicum oder dem Liber Iudiciorum [S. 35], das eines der am stärksten romanisierten germanischen Rechte war. Dass die „Si-quis-Formeln“ ein hoher Beweis für die Romanität des mediterranen Rechts sind, ist seit den Studien von Michel Zimmerman mediävistisches Gemeingut, worauf sich Bowman bei der Auswertung seiner Quellen stützen durfte. Die Gelehrtheit der Richter, der *boni homines*, bescheinigt die Handhabung der Fälle durch den bereits bekannten Richter Bonhom von Barcelona (Homo Bonus), von dem Bowman ein Manuskript anführt, nämlich den schon hauptsächlich von Ferran Valls i Taberner und Anscari M. Mundó ausgewerteten *Liber Iudicum Popularis*. Darin verarbeitete Bonhom Passagen der Sentenzen und der Etymologie Isidors von Sevilla, eine Abhandlung über Geometrie, eine Liste westgotischer und fränkischer Könige, einen liturgischen Kalender sowie ein weit reichendes Glossar, wobei das Herzstück eine Abschrift des Westgotenrechts war [S. 84]. Die Abhandlung Bonhoms enthält Hinweise darauf, wie der Iudex richten und verwalten sollte, und hilft, das Richterbild des 11. Jahrhunderts zu skizzieren. Die Beteiligung an den Gerichtsprozessen der *boni homines*, wie sie die Leges Visigothorum vorsahen, trugen nicht zuletzt in Katalonien zur weitgehenden Anerkennung und Durchsetzungskraft der Gerichtsurteile bei [S. 111].

Bowman gelingt im Ganzen der Nachweis seiner These, dass sich Grenzveränderungen und Eigentumsverschiebungen um so eher in praxi

durchsetzen ließen, als das Recht verschriftlicht und das Richtertum professionalisiert waren. Dazu legt er ein eindrucksvolles Kapitel über Beweise und Strategien vor den Gerichten im Katalonien des 11. Jahrhunderts vor. Die Arbeit trägt das Verdienst, diese These in die „feudale Revolution“ und ihre Debatte für das Millennium gestellt zu haben. Die für das 11. Jahrhundert zahlreichen *convenientiae* und die Friedenskonzilien trugen ebenfalls zur Streitbeilegung über Grundstücksrechte bei.⁵ Die quellengestützte Studie Bowmans leistet nicht bloß einen weiteren Beitrag zur Verfassungsgeschichte des Mittelmeerraumes und des Herrschaftsverständnisses im 11. Jahrhundert, sondern ihr gelingt obendrein eine fallbezogene Beschreibung der materiellen wie prozessrechtlichen Regeln des Westgotenrechts dank der Hinwendung zu einer Professionalisierung des Richteramtes und des Beweisrechtes. Dies war unmittelbare Voraussetzung für die Anerkennung und Vollstreckung der Urteile über Grundstückseigentum und -grenzen im 11. Jahrhundert vor der „Renaissance“ des römischen Rechts von Bologna. Als Rechtshistoriker wünscht man sich im Ergebnis weitere solch gründlich gearbeitete Regionalstudien zum Grundstücks- und Prozessrecht des Hochmittelalters.

Thomas Gergen (Saarbrücken)

5 Zur Auswirkung auf die geografischen und rechtspraktischen Folgen der Gottesfrieden: Thomas Gergen (2005): „The geographical and practical legal impact of the Peace of God in Eleventh Century Aquitaine“, in: Anthony Musson (ed.): *Boundaries of the Law: Geography, Gender and Jurisdiction in Medieval and Early Modern Europe (International Legal History Conference: Mapping the Law. Examining the Jurisdictional, Jurisprudential, Geographical, Conceptual, Perceptual, Gendered and Ethical Boundaries of the Law in the Medieval and Early Modern Periods, Exeter, 5. April 2003)*, Aldershot: Ashgate Publishing, S. 21–37, hier speziell für Katalonien S. 24–25 sowie S. 29.